

národní
úložiště
šedé
literatury

Přehled některých důležitých vět z teorie matic

Rohn, Jiří
2003

Dostupný z <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-34105>

Dílo je chráněno podle autorského zákona č. 121/2000 Sb.

Tento dokument byl stažen z Národního úložiště šedé literatury (NUŠL).

Datum stažení: 29.04.2024

Další dokumenty můžete najít prostřednictvím vyhledávacího rozhraní nusl.cz .

Institute of Computer Science
Academy of Sciences of the Czech Republic

Přehled některých důležitých vět z teorie matic

Jiří Rohn

Technical report No. 895

5. srpna 2003

Institute of Computer Science
Academy of Sciences of the Czech Republic

Přehled některých důležitých vět z teorie matic

Jiří Rohn¹

Technical report No. 895

5. srpna 2003

Abstrakt:

Tento report obsahuje přehled vybraných důležitých vět z teorie matic. Je psán formou „definice–věta–důkaz“ a předpokládá předběžné znalosti přibližně na úrovni 1. semestru lineární algebry. Cílem bylo provést důkazy „až do posledního ε “ u řady vět, jejichž důkazy se v literatuře většinou obcházejí nebo jsou prezentovány zjednodušenou formou (jako např. vlastnosti pseudoinverzní matice, Grevillův algoritmus, reálná forma Schurovy triangularizační věty, Courant-Fischerova věta, odmocnina z matice atp.). Autor byl inspirován knihami [1]–[9], ale všechny důkazy jsou přepracované jednak kvůli jednotnosti výkladu, jednak v důsledku výše uvedené snahy o jeho maximální jasnost. Výběr vět je subjektivní a jako takový nutně neúplný; je možné, že bude později rozšířen. V každém případě autor doufá, že tento text vyplní jistou mezeru v česky psané matematické literatuře.

Keywords:

Fundamentální podprostory, RREF tvar matice, Choleského rozklad, Householderova transformace, QR rozklad, Hessenbergův tvar, SVD rozklad, Moore-Penroseova inverze, Grevillův algoritmus, ortogonální projekce, soustavy lineárních rovnic, metoda nejmenších čtverců, Farkasova věta, metoda sdružených gradientů, Schurova triangularizační věta, unitární diagonalizovatelnost, spektrální rozklad, Courant-Fischerova věta, odmocnina z matice.

¹Sepsání tohoto textu bylo podpořeno Grantovou agenturou České republiky z grantu 201/01/0343

Obsah

1	Fundamentální podprostory	3
2	RREF tvar matice	4
3	Algoritmus pro výpočet RREF tvaru	8
4	Pozitivní (semi)definitnost	10
5	Ortogonální matice	13
6	QR rozklad	15
7	Redukce na Hessenbergův tvar	16
8	SVD rozklad I	17
9	Moore-Penroseova inverze	21
10	Ortogonální projekce	27
11	Soustavy lineárních rovnic	28
12	Metoda nejmenších čtverců	29
13	Farkasova věta	30
14	Metoda sdružených gradientů	32
15	Vlastní čísla a vektory	34
16	Schurova triangularizační věta	37
17	Unitární diagonalizovatelnost	41
18	Hermitovské matice	42
19	SVD rozklad II	43
20	Vlastní čísla symetrických matic	44

1 Fundamentální podprostory

Definice Pro matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ definujeme sloupcový prostor

$$\mathcal{R}(A) = \{Ax; x \in \mathbb{R}^n\},$$

jádro

$$\mathcal{N}(A) = \{x; Ax = 0\}$$

a hodnost

$$\text{rank}(A) = \dim \mathcal{R}(A).$$

Věta 1 (ortogonální rozklad) Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ platí:

- 1) $\mathcal{R}(A)^\perp = \mathcal{N}(A^T)$,
- 2) $\mathcal{N}(A)^\perp = \mathcal{R}(A^T)$,
- 3) $\mathbb{R}^m = \mathcal{R}(A) \oplus \mathcal{N}(A^T)$,
- 4) $\mathbb{R}^n = \mathcal{R}(A^T) \oplus \mathcal{N}(A)$.

Důkaz 1) Protože $\mathcal{R}(A) = [A_{\bullet 1}, \dots, A_{\bullet n}]$, je $x \in \mathcal{R}(A)^\perp$ právě když $x^T A_{\bullet j} = 0$ pro $j = 1, \dots, n$, tj. $x^T A = 0^T$, což platí právě když $A^T x = 0$, tj. $x \in \mathcal{N}(A^T)$.

2) Aplikací 1) na matici A^T dostáváme $\mathcal{R}(A^T)^\perp = \mathcal{N}(A)$ a tedy $\mathcal{N}(A)^\perp = \mathcal{R}(A^T)$.

3) Podle věty o direktním součtu je $\mathbb{R}^m = \mathcal{R}(A) \oplus \mathcal{R}(A)^\perp = \mathcal{R}(A) \oplus \mathcal{N}(A^T)$.

4) Podobně $\mathbb{R}^n = \mathcal{N}(A) \oplus \mathcal{N}(A)^\perp = \mathcal{N}(A) \oplus \mathcal{R}(A^T) = \mathcal{R}(A^T) \oplus \mathcal{N}(A)$. \square

Věta 2 Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ platí:

- 1) $A^T A$ je čtvercová symetrická,
- 2) $\mathcal{N}(A^T A) = \mathcal{N}(A)$,
- 3) $\mathcal{R}(A^T A) = \mathcal{R}(A^T)$,
- 4) $A^T A$ je regulární právě když sloupce A jsou lineárně nezávislé,
- 5) $\text{rank}(A^T A) = \text{rank}(A)$,
- 6) $A^T A = 0$ implikuje $A = 0$.

Důkaz 1) Protože $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ a $A^T \in \mathbb{R}^{n \times m}$, je $A^T A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ čtvercová; je symetrická protože $(A^T A)^T = A^T (A^T)^T = A^T A$.

2) Je-li $x \in \mathcal{N}(A)$, potom $Ax = 0$, takže $A^T Ax = 0$ a $x \in \mathcal{N}(A^T A)$. Naopak, je-li $x \in \mathcal{N}(A^T A)$, potom $A^T Ax = 0$, tedy $x^T A^T Ax = \|Ax\|^2 = 0$, z čehož plyne $Ax = 0$ a $x \in \mathcal{N}(A)$.

3) Podle věty 1 a tvrzení 2) je $\mathcal{R}(A^T A) = \mathcal{N}((A^T A)^T)^\perp = \mathcal{N}(A^T A)^\perp = \mathcal{N}(A)^\perp = \mathcal{R}(A^T)$.

4) Je-li $A^T A$ regulární, potom $\mathcal{N}(A^T A) = \{0\}$ a podle 2) je $\mathcal{N}(A) = \{0\}$, takže sloupce A jsou lineárně nezávislé; naopak, jsou-li sloupce A lineárně nezávislé, potom $\mathcal{N}(A^T A) = \mathcal{N}(A) = \{0\}$ a $A^T A$ je regulární.

5) Z tvrzení 3) plyne $\text{rank}(A^T A) = \dim \mathcal{R}(A^T A) = \dim \mathcal{R}(A^T) = \text{rank}(A^T) = \text{rank}(A)$.

6) Je-li $A^T A = 0$, potom pro každé $j = 1, \dots, n$ je $(A^T A)_{jj} = \sum_i A_{ij}^2 = 0$, takže celý j -tý sloupec matice A je nulový. \square

Věta 3 (hodnostní rozklad) Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ hodnosti $r \geq 1$ existují matice $B \in \mathbb{R}^{m \times r}$, $C \in \mathbb{R}^{r \times n}$ takové, že platí

$$A = BC,$$

přičemž $\text{rank}(B) = \text{rank}(C) = r$.

Důkaz Necht' b_1, \dots, b_r je libovolná báze $\mathcal{R}(A)$, potom každý sloupec $A_{\bullet j}$, $j = 1, \dots, n$, lze psát právě jedním způsobem ve tvaru $A_{\bullet j} = \sum_{i=1}^r c_{ij} b_i$. Necht' B je matice o sloupcích b_1, \dots, b_r a $C = (c_{ij})$. Potom $B \in \mathbb{R}^{m \times r}$, $C \in \mathbb{R}^{r \times n}$, $A = BC$, $\text{rank}(B) = r$ a $\text{rank}(C) \leq r$. Přitom je

$$r = \text{rank}(A) \leq \min\{\text{rank}(B), \text{rank}(C)\} = \text{rank}(C) \leq r,$$

tedy $\text{rank}(C) = r$ a věta je dokázána. \square

2 RREF tvar matice

Definice Matice $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ se nazývá regulární jestliže její sloupce jsou lineárně nezávislé (jinými slovy, jestliže soustava $Ax = 0$ má jediné řešení $x = 0$); v opačném případě se nazývá singulární.

Věta 4 Jsou-li $A, B \in \mathbb{R}^{n \times n}$ regulární, potom i AB je regulární.

Důkaz Je-li $ABx = 0$, potom z regularity A plyne $Bx = 0$ a z regularity B plyne $x = 0$. \square

Definice Matice $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ je v RREF² (odstupňovaném) tvaru jestliže existují $0 \leq r \leq m$ a $1 \leq k_1 < k_2 < \dots < k_r \leq n$ tak, že platí:

1. $A_{i1} = \dots = A_{i, k_i - 1} = 0$ a $A_{\bullet k_i} = e_i$ pro $i = 1, \dots, r$,
2. $A_{i\bullet} = 0^T$ pro $i = r + 1, \dots, m$.

Věta 5 (RREF rozklad) Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ existuje regulární matice $P \in \mathbb{R}^{m \times m}$ a matice $A^R \in \mathbb{R}^{m \times n}$ v RREF tvaru tak, že platí

$$A = PA^R. \tag{1}$$

Matice A^R je tímto rozkladem určena jednoznačně, stejně tak jako prvních r sloupců matice P , kde r je počet nenulových řádků A^R .

Důkaz (a) *Existence.* Je-li $A = 0$, je A v RREF tvaru s $r = 0$, takže stačí volit $A^R = 0$ a $P = I$. Necht' tedy $A \neq 0$. Pro $j = 1, \dots, n$ položme

$$S_j = [A_{\bullet 1}, \dots, A_{\bullet j}], \tag{2}$$

²z angl. "reduced row-echelon form"

potom $S_n = \mathcal{R}(A)$, takže $\dim S_n = \dim \mathcal{R}(A) = \text{rank}(A) = r \geq 1$. Pro $i = 1, \dots, r$ definujeme

$$k_i = \min\{j; \dim S_j = i\}. \quad (3)$$

Potom $1 \leq k_1 < \dots < k_r \leq n$. Ukážeme, že sloupce $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_r}$ jsou lineárně nezávislé. Předpokládejme sporem, že platí $\sum_{i=1}^r \beta_i A_{\bullet k_i} = 0$, kde aspoň jedno β_i je nenulové. Položme $p = \max\{i; \beta_i \neq 0\}$, potom $A_{\bullet k_p} \in [A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_{p-1}}] \subseteq S_{k_{p-1}}$. Je-li $k_{p-1} < j < k_p$, plyne z (3) že $A_{\bullet j} \in S_{k_{p-1}}$, celkem tedy $S_{k_p} \subseteq S_{k_{p-1}}$, takže $p = \dim S_{k_p} \leq \dim S_{k_{p-1}} = p-1$, což je spor. Tedy $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_r}$ jsou lineárně nezávislé a jelikož $\dim S_{k_i} = i$, tvoří $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_i}$ bázi S_{k_i} pro $i = 1, \dots, r$ a navíc $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_r}$ tvoří bázi $\mathcal{R}(A)$, neboť $A_{\bullet j} \in S_{k_r}$ pro $j > k_r$ podle (3). Proto pro každé $j = 1, \dots, n$ lze $A_{\bullet j}$ jednoznačně vyjádřit ve tvaru

$$A_{\bullet j} = \sum_{i=1}^r \alpha_{ij} A_{\bullet k_i}. \quad (4)$$

Položme $(A^R)_{ij} = \alpha_{ij}$ pro $i = 1, \dots, r$ a $(A^R)_{ij} = 0$ pro $i = r+1, \dots, m$. Potom A^R je v RREF tvaru. Pro každé $i = 1, \dots, r$ a $1 \leq j < k_i$ je totiž $A_{\bullet j} \in S_{k_{i-1}}$ podle (3), takže $A_{\bullet j}$ je lineární kombinací $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_{i-1}}$ a tedy $(A^R)_{ij} = 0$. Dále $A_{\bullet k_i}$ lze jakožto prvek báze vyjádřit jednoznačně ve tvaru $A_{\bullet k_i} = \sum_{\ell \neq i} 0 \cdot A_{\bullet k_\ell} + 1 \cdot A_{\bullet k_i}$, z čehož plyne že $(A^R)_{\bullet k_i} = e_i$. Nakonec, $(A^R)_{ij} = 0$ pro $i = r+1, \dots, m$ a $j = 1, \dots, n$. Tedy A^R je v RREF tvaru. Položíme-li nyní $P_{\bullet i} = A_{\bullet k_i}$ pro $i = 1, \dots, r$, jsou sloupce $P_{\bullet 1}, \dots, P_{\bullet r}$ lineárně nezávislé a lze je doplnit na regulární matici P . Potom z (4) plyne

$$A_{\bullet j} = \sum_{i=1}^r (A^R)_{ij} P_{\bullet i} = \sum_{i=1}^m (A^R)_{ij} P_{\bullet i} = (PA^R)_{\bullet j}$$

pro každé $j = 1, \dots, n$, tedy $A = PA^R$.

(b) *Jednoznačnost.* Nechť $A = PA^R$, kde P je regulární a A^R je v RREF tvaru s parametry r, k_1, \dots, k_r . Je-li $A = 0$, potom za předpokladu $r \geq 1$ by bylo $A_{\bullet k_1} = P(A^R)_{\bullet k_1} = P e_1 = P_{\bullet 1} \neq 0$, spor; tedy $r = 0$, z čehož plyne $A^R = 0$ a A^R je určena jednoznačně. Nechť tedy $A \neq 0$, takže $r \geq 1$. Potom pro každé $i = 1, \dots, r$ je $A_{\bullet k_i} = (PA^R)_{\bullet k_i} = P(A^R)_{\bullet k_i} = P e_i = P_{\bullet i}$, takže $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_r}$, jakožto sloupce regulární matice P , jsou lineárně nezávislé a z RREF tvaru matice A^R ($(A^R)_{i\bullet} = 0^T$ pro $i = r+1, \dots, m$) plyne, že pro každé $j = 1, \dots, n$ je podle (1)

$$A_{\bullet j} = \sum_{i=1}^m (A^R)_{ij} P_{\bullet i} = \sum_{i=1}^r (A^R)_{ij} P_{\bullet i} = \sum_{i=1}^r (A^R)_{ij} A_{\bullet k_i}, \quad (5)$$

tedy $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_r}$ generují $\mathcal{R}(A)$ a protože jsou lineárně nezávislé, tvoří bázi tohoto prostoru. Z toho plyne, že $r = \dim \mathcal{R}(A) = \text{rank}(A)$, takže r je určeno maticí A jednoznačně. Dokážeme dále indukcí, že pro $i = 1, \dots, r$ platí

$$k_i = \min\{j; \dim S_j = i\}, \quad (6)$$

kde S_j jsou podprostory definované v (2). To je zřejmé pro $i = 1$, neboť $A_{\bullet k_1}$ je první nenulový sloupec matice A (pro $1 \leq j < k_1$ je totiž $A_{\bullet j} = P(A^R)_{\bullet j} = P \cdot 0 = 0$ a

$A_{\bullet k_1} = Pe_1 = P_{\bullet 1} \neq 0$). Necht' tedy tvrzení (6) platí pro jisté $1 \leq i-1 < r$, takže

$$\dim S_{k_{i-1}} = i-1. \quad (7)$$

Pro $k_{i-1} < j < k_i$ jsou nenulové prvky v j -tém sloupci matice A^R pouze v řádcích 1 až $i-1$, takže podle (5) je $A_{\bullet j} \in S_{k_{i-1}}$ a tedy $\dim S_j = i-1$ pro každé takové j . Protože sloupce $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_i}$ jsou lineárně nezávislé, $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_{i-1}} \in S_{k_{i-1}}$ a $\dim S_{k_{i-1}} = i-1$, tvoří $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_{i-1}}$ bázi $S_{k_{i-1}}$ a tedy $A_{\bullet k_i} \notin S_{k_{i-1}}$, takže $\dim S_{k_i} = 1 + \dim S_{k_{i-1}} = 1 + (i-1) = i$ podle indukčního předpokladu (7), čímž je tvrzení (6) indukcí dokázáno. Z rovnosti (6) vzhledem k (2) nyní plyne, že indexy k_1, \dots, k_r , a tedy i sloupce $A_{\bullet k_1} = P_{\bullet 1}, \dots, A_{\bullet k_r} = P_{\bullet r}$, jsou jednoznačně určeny maticí A . Ze vztahu (5) potom dostáváme, že pro každé $j = 1, \dots, n$ jsou koeficienty $(A^R)_{ij}$, $i = 1, \dots, r$, určeny jednoznačně jakožto souřadnice vektoru $A_{\bullet j}$ v bázi $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_r}$, a z definice RREF tvaru plyne, že $(A^R)_{ij} = 0$ pro $i = r+1, \dots, m$. To znamená, že matice A^R je určena jednoznačně, stejně tak jako prvních r sloupců matice P . \square

Definice Matici A^R z věty 5, která je maticí A jednoznačně určena, nazýváme RREF tvarem matice A .

Věta 6 Necht' A^R je RREF tvar matice $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Potom platí:

- 1) $r = \text{rank}(A)$,
- 2) $k_i = \min\{j; \dim[A_{\bullet 1}, \dots, A_{\bullet j}] = i\}$ pro $i = 1, \dots, r$,
- 3) $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_i}$ je báze $[A_{\bullet 1}, A_{\bullet 2}, \dots, A_{\bullet k_i}]$ pro $i = 1, \dots, r$,
- 4) $A_{\bullet k_1}, \dots, A_{\bullet k_r}$ je báze $\mathcal{R}(A)$,
- 5) $A_{\bullet j} = \sum_{i=1}^r (A^R)_{ij} A_{\bullet k_i}$ pro $j = 1, \dots, n$.

Důkaz Všechny tyto vlastnosti byly dokázány v důkazu věty 5. \square

Věta 7 Pro matici $(A \ B)$ rozdělenou na bloky platí

$$(A \ B)^R = (A^R \ X)$$

pro jistou matici X .

Důkaz Necht' $(A \ B)^R = (C \ X)$, kde C, X jsou stejných typů jako A, B . Potom podle věty 5 je $(A \ B) = P(C \ X) = (PC \ PX)$ pro jistou regulární matici P , z čehož plyne $A = PC$, kde P je regulární a C je v RREF tvaru, takže podle věty 5 je $C = A^R$. \square

Věta 8 Matice $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ je regulární právě když $A^R = I$.

Důkaz Je-li $A^R = I$, potom $A = PA^R = P$, takže A je regulární. Naopak, necht' $A^R \neq I$, takže $k_i \neq i$ pro jisté i . Necht' $p = \min\{i; k_i \neq i\}$. Potom prvních $p-1$ sloupců A^R tvoří sloupce jednotkové matice a $k_p > p$, takže $(A^R)_{pp} = 0$. Definujme vektor $x \in \mathbb{R}^n$ předpisem $x_i = -(A^R)_{ip}$ pro $i = 1, \dots, p-1$, $x_p = 1$ a $x_j = 0$ pro $j = p+1, \dots, n$. Potom $A^R x = 0$, takže $Ax = PA^R x = 0$, přičemž $x \neq 0$ (neboť $x_p = 1$), tedy A je singulární. \square

Věta 9 Ke každé regulární matici $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ existuje právě jedna matice $X \in \mathbb{R}^{n \times n}$ s vlastností

$$AX = XA = I. \quad (8)$$

Naopak, existuje-li k $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ matice X s vlastností (8), potom A je regulární.

Důkaz Protože A je regulární, platí podle vět 7, 8

$$(A \ I)^R = (A^R \ X) = (I \ X)$$

pro jistou matici $X \in \mathbb{R}^{n \times n}$. Přitom je

$$(A \ I) = P(A \ I)^R = P(I \ X) = (P \ PX),$$

z čehož plyne $P = A$ a $AX = I$. Potom $X^T A^T = I$ a z toho plyne že i A^T je regulární, neboť $A^T x = 0$ implikuje $x = Ix = X^T A^T x = 0$. Na matici A^T můžeme tedy aplikovat předchozí výsledek, podle kterého existuje matice \hat{X} s vlastností $A^T \hat{X} = I$. Potom je $\hat{X}^T A = I$ a z toho vzhledem k asociativnosti součinu matic dostáváme

$$\hat{X}^T = \hat{X}^T I = \hat{X}^T (AX) = (\hat{X}^T A)X = IX = X,$$

takže $\hat{X}^T = X$ a tedy $XA = I$. Tím je existence matice X s vlastností (8) dokázána. Pro důkaz jednoznačnosti předpokládejme, že jistá matice $\tilde{X} \in \mathbb{R}^{n \times n}$ splňuje $A\tilde{X} = \tilde{X}A = I$. Potom z rovnosti $A\tilde{X} = I$ plyne $(A \ I) = A(I \ \tilde{X})$, kde A je regulární a $(I \ \tilde{X})$ je v RREF tvaru, takže podle věty 5 je $(I \ \tilde{X}) = (A \ I)^R = (I \ X)$ a tedy $\tilde{X} = X$, což dokazuje jednoznačnost. Nakonec, existuje-li k dané $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ matice X s vlastností (8), potom z $Ax = 0$ plyne $x = XAx = 0$, takže A je regulární. \square

Definice Matici X splňující (8) nazýváme inverzní maticí k matici A a značíme ji A^{-1} .

Věta 10 Jestliže pro $A, X \in \mathbb{R}^{n \times n}$ platí $AX = I$, potom $X = A^{-1}$.

Důkaz Toto tvrzení bylo dokázáno v důkazu věty 9. \square

Věta 11 Pro danou matici $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ necht' $(A \ I)^R = (C \ X)$. Potom platí:

- 1) je-li $C = I$, je $X = A^{-1}$,
- 2) je-li $C \neq I$, potom A je singulární a nemá inverzní matici.

Důkaz 1) Je-li $C = I$, potom stejným postupem jako na začátku důkazu věty 9 dostáváme $AX = XA = I$ a tedy $X = A^{-1}$. 2) Je-li $C \neq I$, potom $A^R = C \neq I$, takže A je podle věty 8 singulární a podle věty 9 nemá inverzní matici. \square

Věta 12 Necht' $A, B \in \mathbb{R}^{n \times n}$ jsou regulární matice. Potom platí:

- 1) $(A^{-1})^{-1} = A$,
- 2) $(A^T)^{-1} = (A^{-1})^T$,

- 3) $(\alpha A)^{-1} = \frac{1}{\alpha}A^{-1}$ pro $\alpha \neq 0$,
 4) $(AB)^{-1} = B^{-1}A^{-1}$.

Důkaz V důkazu všech tvrzení použijeme větu 10, podle které z $AX = I$ plyne $X = A^{-1}$. 1) Podle definice inverzní matice je $A^{-1}A = I$, a z toho podle věty 10 plyne $A = (A^{-1})^{-1}$. 2) Z $A^{-1}A = I$ transpozicí dostáváme $A^T(A^{-1})^T = I$ a z toho $(A^{-1})^T = (A^T)^{-1}$. 3) Platí $\alpha A \cdot \frac{1}{\alpha}A^{-1} = AA^{-1} = I$, a tedy $\frac{1}{\alpha}A^{-1} = (\alpha A)^{-1}$. 4) Protože $ABB^{-1}A^{-1} = AA^{-1} = I$, dává věta 10, že $B^{-1}A^{-1} = (AB)^{-1}$. \square

Věta 13 (Sherman-Morrison) *Nechť $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ je regulární a nechť $b, c \in \mathbb{R}^n$. Potom platí:*

- 1) *je-li $c^T A^{-1} b \neq -1$, je*

$$(A + bc^T)^{-1} = A^{-1} - \frac{1}{1+c^T A^{-1} b} A^{-1} bc^T A^{-1}, \quad (9)$$

- 2) *je-li $c^T A^{-1} b = -1$, je $A + bc^T$ singulární.*

Důkaz 1) Vynásobením dostáváme

$$\begin{aligned} & (A + bc^T)(A^{-1} - \frac{1}{1+c^T A^{-1} b} A^{-1} bc^T A^{-1}) \\ &= I - \frac{1}{1+c^T A^{-1} b} bc^T A^{-1} + bc^T A^{-1} - \frac{1}{1+c^T A^{-1} b} b(c^T A^{-1} b)c^T A^{-1} \\ &= I + (-\frac{1}{1+c^T A^{-1} b} + 1 - \frac{c^T A^{-1} b}{1+c^T A^{-1} b}) bc^T A^{-1} = I, \end{aligned}$$

neboť výraz v poslední závorce je roven nule. Z toho podle věty 10 plyne (9).

2) Je-li $c^T A^{-1} b = -1$, potom $(A + bc^T)A^{-1}b = b + b(c^T A^{-1} b) = b - b = 0$, přičemž $A^{-1}b \neq 0$ vzhledem k tomu že $c^T A^{-1} b = -1$, čili $A + bc^T$ je singulární. \square

3 Algoritmus pro výpočet RREF tvaru

Definice Následující tři operace nazýváme elementárními operacemi s maticí A :

1. vynásobení i -tého řádku číslem $\alpha \neq 0$ (tj. $A_{i\bullet} := \alpha A_{i\bullet}$),
2. vynásobení i -tého řádku číslem α a přičtení k j -tému řádku, $j \neq i$ (tj. $A_{j\bullet} := A_{j\bullet} + \alpha A_{i\bullet}$),
3. výměna i -tého a j -tého řádku, $i \neq j$ (značíme $A_{i\bullet} \leftrightarrow A_{j\bullet}$).

Věta 14 *Pro matici \tilde{A} vzniklou z matice $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ provedením*

- 1) *elementární operace $A_{i\bullet} := \alpha A_{i\bullet}$ platí $\tilde{A} = (I + (\alpha - 1)e_i e_i^T)A$,*
- 2) *elementární operace $A_{j\bullet} := A_{j\bullet} + \alpha A_{i\bullet}$ platí $\tilde{A} = (I + \alpha e_j e_i^T)A$,*
- 3) *elementární operace $A_{i\bullet} \leftrightarrow A_{j\bullet}$ platí $\tilde{A} = (I + (e_i - e_j)(e_j - e_i)^T)A$.*

Důkaz 1) Matice $\tilde{A} = (I + (\alpha - 1)e_i e_i^T)A = A + (\alpha - 1)e_i A_{i\bullet}$ vzniká z A přičtením matice jejíž všechny řádky kromě i -tého jsou nulové a i -tý je roven $(\alpha - 1)A_{i\bullet}$, takže \tilde{A} se ve všech řádcích kromě i -tého shoduje s maticí A a její i -tý řádek je roven $\alpha A_{i\bullet}$, tedy \tilde{A} je výsledkem elementární operace 1.

2) Podobně z $\tilde{A} = (I + \alpha e_j e_i^T)A = A + \alpha e_j A_{i\bullet}$ plyne, že všechny řádky matice \tilde{A} kromě j -tého jsou shodné s příslušnými řádky matice A a j -tý řádek se nahradí řádkem $A_{j\bullet} + \alpha A_{i\bullet}$, takže je to výsledek elementární operace 2.

3) Nakonec z $\tilde{A} = (I + (e_i - e_j)(e_j - e_i)^T)A = A + e_i(A_{j\bullet} - A_{i\bullet}) + e_j(A_{i\bullet} - A_{j\bullet})$ plyne, že v \tilde{A} je i -tý řádek matice A nahrazen j -tým řádkem a j -tý řádek je nahrazen i -tým řádkem, přičemž ostatní řádky se nemění, je to tedy výsledek elementární operace 3. \square

Věta 15 Matice \tilde{A} vzniklá z matice $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ provedením konečné posloupnosti elementárních operací je tvaru

$$\tilde{A} = QA,$$

kde Q je jistá čtvercová regulární matice.

Důkaz Podle věty 14 je provedení kterékoliv ze tří elementárních operací ekvivalentní vynásobením matice A zleva jistou maticí tvaru

$$I + bc^T,$$

a tato matice je podle věty 13 regulární právě když $c^T b \neq -1$. V případě elementární operace 1 máme $c^T b = (\alpha - 1)e_i^T e_i = \alpha - 1 \neq -1$ (neboť $\alpha \neq 0$ podle definice), v případě elementární operace 2 je $c^T b = \alpha e_i^T e_j = 0 \neq -1$ (neboť $i \neq j$), a v případě elementární operace 3 je $c^T b = (e_j - e_i)^T (e_i - e_j) = -2 \neq -1$, takže všechny tyto matice jsou regulární. Výsledná matice \tilde{A} vzniklá z A provedením posloupnosti elementárních operací je tedy tvaru

$$\tilde{A} = (I + b_p c_p^T) \cdot \dots \cdot (I + b_1 c_1^T)A,$$

kde všechny matice $I + b_j c_j^T$, $j = 1, \dots, p$, jsou regulární, tedy i

$$Q = (I + b_p c_p^T) \cdot \dots \cdot (I + b_1 c_1^T)$$

je regulární (věta 4) a platí $\tilde{A} = QA$. \square

Algoritmus pro nalezení RREF tvaru matice A .

0. Polož $i := 1$.
1. Je-li $a_{\ell j} = 0$ pro každé $\ell \geq i$ a $1 \leq j \leq n$, polož $A^R := A$ a ukonči.
2. Jinak urči $k := \min\{j; a_{\ell j} \neq 0 \text{ pro jisté } \ell \geq i\}$.
3. Nalezni $a_{\ell k} \neq 0$, $\ell \geq i$ a vyměň řádky $A_{i\bullet}$ a $A_{\ell\bullet}$.
4. Polož $A_{i\bullet} := \frac{1}{a_{ik}} A_{i\bullet}$.
5. Pro každé $\ell \neq i$ polož $\alpha := a_{\ell k}$ a $A_{\ell\bullet} := A_{\ell\bullet} - \alpha A_{i\bullet}$.
6. Je-li $i < m$, polož $i := i + 1$ a jdi na krok 1. Jinak polož $A^R := A$ a ukonči.

Věta 16 Pro libovolnou výchozí matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ dává algoritmus její RREF tvar A^R .

Důkaz Dokážeme nejprve, že matice \tilde{A} vypočtená algoritmem je v RREF tvaru. Je-li $A = 0$, je matice v RREF tvaru ($s = r = 0$) a algoritmus končí v kroku 1. Nechť tedy $A \neq 0$. Označme r poslední hodnotu indexu i , se kterou se provádí eliminace v kroku 5 algoritmu, a nechť pro každé $1 \leq i \leq r$ je k_i rovno hodnotě k vypočtené v kroku 2. Dokážeme indukcí podle i , že pro každé $1 \leq i \leq r$ po provedení eliminace s pivotem a_{ik_i} v kroku 5 je podmatice sestávající z prvních k_i sloupců matice v RREF tvaru, přičemž její řádky počínaje $(i + 1)$ -ním jsou nulové. To je zřejmé pro $i = 1$, neboť k_1 je index prvního nenulového sloupce původní matice, takže po provedení eliminace je podmatice sestávající z prvních k_1 sloupců evidentně v RREF tvaru a všechny její řádky počínaje druhým jsou nulové.

Nechť tedy tvrzení platí pro $1 \leq i - 1 < r$, takže po provedení eliminace s pivotem $a_{i-1, k_{i-1}}$ je podmatice sestávající z prvních k_{i-1} sloupců v RREF tvaru a všechny její řádky počínaje i -tým jsou nulové. To znamená, že pro index k_i vypočtený v kroku 2 platí $k_{i-1} < k_i$ a při eliminaci s pivotem a_{ik_i} se prvních k_{i-1} sloupců nemění a navíc se vytvoří i -tý řádek a k_i -tý sloupec v RREF tvaru. To ukazuje, že v podmatice sestávající z prvních k_i sloupců je prvních i řádků v RREF tvaru a její zbývající řádky jsou vzhledem k výběru k_i v kroku 2 a k eliminaci nulové, takže celá podmatice je v RREF tvaru. Tím je tvrzení indukcí dokázáno. Po provedení poslední eliminace s hodnotou $i = r$ je buď $i = m$, nebo všechny řádky počínaje $(i + 1)$ -ním jsou nulové, takže výsledná matice \tilde{A} je v RREF tvaru.

Protože matice se v průběhu algoritmu upravuje pouze elementárními operacemi 1, 2, 3 (v krocích 4, 5, 3), platí pro výslednou matici \tilde{A} podle věty 15 $\tilde{A} = QA$, kde Q je jistá regulární matice. To znamená, že pro $P = Q^{-1}$ dostáváme $A = P\tilde{A}$, kde P je regulární a \tilde{A} je v RREF tvaru, takže z jednoznačnosti tohoto rozkladu dokázané ve větě 5 plyne $\tilde{A} = A^R$. \square

4 Pozitivní (semi)definitnost

Definice Symetrická matice $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ se nazývá pozitivně semidefinitní jestliže $x^T Ax \geq 0$ pro každé $x \in \mathbb{R}^n$, a pozitivně definitní jestliže $x^T Ax > 0$ pro každé $0 \neq x \in \mathbb{R}^n$.

Věta 17 Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ je $A^T A$ pozitivně semidefinitní. Jsou-li sloupce A lineárně nezávislé, je $A^T A$ pozitivně definitní.

Důkaz $A^T A$ je symetrická podle věty 2. Pro každé $x \in \mathbb{R}^n$ je $x^T A^T Ax = (Ax)^T (Ax) = \|Ax\|_2^2 \geq 0$, tedy A je pozitivně semidefinitní. Jsou-li sloupce A lineárně nezávislé, potom z $x^T A^T Ax = 0$ plyne $\|Ax\|_2 = 0$ a tedy $Ax = 0$, což znamená, že $x = 0$, tj. $A^T A$ je pozitivně definitní. \square

Věta 18 *Nechť A je pozitivně semidefinitní a nechť*

$$\tilde{x}^T A \tilde{x} = 0$$

pro jisté \tilde{x} . Potom

$$A \tilde{x} = 0.$$

Důkaz Vzhledem k pozitivní semidefinitnosti matice A platí pro každé $\lambda \in \mathbb{R}$

$$\begin{aligned} 0 &\leq (\lambda \tilde{x} + A \tilde{x})^T A (\lambda \tilde{x} + A \tilde{x}) = \lambda^2 \tilde{x}^T A \tilde{x} + 2\lambda \|A \tilde{x}\|_2^2 + \tilde{x}^T A^3 \tilde{x} \\ &= 2\lambda \|A \tilde{x}\|_2^2 + \tilde{x}^T A^3 \tilde{x}, \end{aligned}$$

což je možné jedině když $\|A \tilde{x}\|_2 = 0$, tj. $A \tilde{x} = 0$. □

Věta 19 *Matice*

$$\begin{pmatrix} \alpha & a^T \\ a & \tilde{A} \end{pmatrix}$$

je pozitivně definitní právě když $\alpha > 0$ a $\tilde{A} - \frac{1}{\alpha} a a^T$ je pozitivně definitní.

Důkaz Je-li A pozitivně definitní, potom $\alpha = e_1^T A e_1 > 0$ a pro každé $0 \neq x \in \mathbb{R}^{n-1}$ platí

$$x^T (\tilde{A} - \frac{1}{\alpha} a a^T) x = x^T \tilde{A} x - \frac{1}{\alpha} (a^T x)^2 = \begin{pmatrix} -\frac{1}{\alpha} a^T x \\ x \end{pmatrix}^T \begin{pmatrix} \alpha & a^T \\ a & \tilde{A} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} -\frac{1}{\alpha} a^T x \\ x \end{pmatrix} > 0,$$

takže $\tilde{A} - \frac{1}{\alpha} a a^T$ je pozitivně definitní. Naopak, je-li $\alpha > 0$ a $\tilde{A} - \frac{1}{\alpha} a a^T$ je pozitivně definitní, potom pro každé $x \in \mathbb{R}^n$, píšeme-li ho ve tvaru $x = (\xi, x'^T)^T$, kde $x' \in \mathbb{R}^{n-1}$, platí

$$\begin{aligned} x^T A x &= \begin{pmatrix} \xi \\ x' \end{pmatrix}^T \begin{pmatrix} \alpha & a^T \\ a & \tilde{A} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \xi \\ x' \end{pmatrix} = \alpha \xi^2 + 2\xi a^T x' + x'^T \tilde{A} x' \\ &= (\sqrt{\alpha} \xi + \frac{1}{\sqrt{\alpha}} a^T x')^2 + x'^T (\tilde{A} - \frac{1}{\alpha} a a^T) x' \geq 0, \end{aligned}$$

takže A je pozitivně semidefinitní a $x^T A x = 0$ implikuje $x' = 0$ a $\xi = 0$, tedy A je pozitivně definitní. □

Věta 20 (Choleského rozklad) *Symetrická matice A je pozitivně definitní právě když existuje dolní trojúhelníková matice L s kladnými diagonálními prvky taková, že*

$$A = L L^T.$$

Tato matice je určena jednoznačně.

Důkaz Je-li $A = LL^T$, potom pro každé x je $x^T Ax = x^T LL^T x = (L^T x)^T (L^T x) = \|L^T x\|_2^2 \geq 0$, přičemž $x^T Ax = 0$ implikuje $L^T x = 0$ a tedy vzhledem ke kladnosti diagonálních koeficientů $x = 0$, takže A je pozitivně definitní. Důkaz opačné implikace provedeme indukcí podle řádu matice n . Pro $n = 1$ je $a_{11} > 0$, takže $L = (\sqrt{a_{11}})$. Nechť tedy tvrzení platí až do řádu $n - 1 \geq 1$ a necht'

$$A = \begin{pmatrix} \alpha & a^T \\ a & \tilde{A} \end{pmatrix} \in \mathbb{R}^{n \times n}$$

je pozitivně definitní. Potom podle věty 19 je $\alpha > 0$ a matice $\tilde{A} - \frac{1}{\alpha} a a^T \in \mathbb{R}^{(n-1) \times (n-1)}$ je pozitivně definitní, proto podle indukčního předpokladu existuje dolní trojúhelníková matice $\tilde{L} \in \mathbb{R}^{(n-1) \times (n-1)}$ s kladnými diagonálními prvky taková, že $\tilde{A} - \frac{1}{\alpha} a a^T = \tilde{L} \tilde{L}^T$. Položme nyní

$$L = \begin{pmatrix} \sqrt{\alpha} & 0^T \\ \frac{1}{\sqrt{\alpha}} a & \tilde{L} \end{pmatrix},$$

potom L je dolní trojúhelníková s kladnými diagonálními prvky a platí

$$LL^T = \begin{pmatrix} \sqrt{\alpha} & 0^T \\ \frac{1}{\sqrt{\alpha}} a & \tilde{L} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \sqrt{\alpha} & \frac{1}{\sqrt{\alpha}} a^T \\ 0 & \tilde{L}^T \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \alpha & a^T \\ a & \tilde{A} \end{pmatrix} = A,$$

což je hledaný rozklad. Pro důkaz jednoznačnosti předpokládejme, že $A = L_1 L_1^T$ pro jistou dolní trojúhelníkovou matici

$$L_1 = \begin{pmatrix} \lambda & 0^T \\ \ell & \hat{L} \end{pmatrix}$$

s kladnými diagonálními prvky. Potom z rovnosti

$$A = \begin{pmatrix} \alpha & a^T \\ a & \tilde{A} \end{pmatrix} = L_1 L_1^T = \begin{pmatrix} \lambda^2 & \lambda \ell^T \\ \lambda \ell & \ell \ell^T + \hat{L} \hat{L}^T \end{pmatrix}$$

plyne $\lambda = \sqrt{\alpha}$, $\ell = \frac{1}{\sqrt{\alpha}} a$ a $\hat{L} \hat{L}^T = \tilde{A} - \ell \ell^T = \tilde{A} - \frac{1}{\alpha} a a^T = \tilde{L} \tilde{L}^T$, takže podle indukčního předpokladu je $\hat{L} = \tilde{L}$ a tedy $L_1 = L$. Tím je důkaz indukcí proveden. \square

Algoritmus

0. Polož $L := 0$ a $k := 1$.
1. Je-li $a_{kk} - \sum_{j=1}^{k-1} \ell_{kj}^2 \leq 0$, ukonči: A není pozitivně definitní.
2. Jinak vypočti

$$\ell_{kk} := \sqrt{a_{kk} - \sum_{j=1}^{k-1} \ell_{kj}^2}$$

$$\ell_{ik} := \frac{1}{\ell_{kk}} \left(a_{ik} - \sum_{j=1}^{k-1} \ell_{ij} \ell_{kj} \right)$$

($i = k + 1, \dots, n$).

3. Polož $k := k + 1$. Je-li $k \leq n$, jdi na krok 1. Jinak ukonči: A je pozitivně definitní a platí $A = LL^T$.

5 Ortogonální matice

Definice Matice $Q \in \mathbb{R}^{n \times n}$ se nazývá ortogonální jestliže $Q^T Q = I$.

Věta 21 Následující tvrzení pro matici $Q \in \mathbb{R}^{n \times n}$ jsou ekvivalentní:

- (i) Q je ortogonální,
- (ii) Q je regulární a $Q^{-1} = Q^T$,
- (iii) $Q Q^T = I$,
- (iv) Q^T je ortogonální,
- (v) řádky Q tvoří ortonormální bázi \mathbb{R}^n ,
- (vi) sloupce Q tvoří ortonormální bázi \mathbb{R}^n .

Důkaz Dokážeme (i) \Rightarrow (ii) \Rightarrow (iii) \Rightarrow (iv) \Rightarrow (i), (i) \Leftrightarrow (vi), (iv) \Leftrightarrow (v).

(i) \Rightarrow (ii): Z $Q^T Q = I$ plyne $Q^{-1} = Q^T$ a tedy Q je regulární.

(ii) \Rightarrow (iii): Protože $Q^{-1} = Q^T$, je $Q Q^T = Q Q^{-1} = I$.

(iii) \Rightarrow (iv): Protože $(Q^T)^T Q^T = Q Q^T = I$, je Q^T ortogonální.

(iv) \Rightarrow (i): Z $Q Q^T = I$ plyne $Q^T = Q^{-1}$ a tedy $Q^T Q = Q^{-1} Q = I$.

(i) \Leftrightarrow (vi): Q je ortogonální právě když $(Q^T Q)_{ij} = Q_{\bullet i} \cdot Q_{\bullet j} = I_{ij}$ pro všechna i, j , což je ekvivalentní tomu, že sloupce Q tvoří ortonormální systém; protože je jich n , tvoří ortonormální bázi \mathbb{R}^n .

(iv) \Leftrightarrow (v) je přepisem ekvivalence (i) \Leftrightarrow (vi) pro matici Q^T . □

Věta 22 Je-li $Q \in \mathbb{R}^{n \times n}$ ortogonální, potom:

- 1) $\|Q_{i\bullet}\|_2 = \|Q_{\bullet i}\|_2 = 1$ pro každé i ,
- 2) $|Q_{ij}| \leq 1$ a $|(Q^{-1})_{ij}| \leq 1$ pro každé i, j ,
- 3) $\|Qx\|_2 = \|x\|_2$ pro každé $x \in \mathbb{R}^n$.

Důkaz Z $Q^T Q = I$ plyne, že pro každé $x \in \mathbb{R}^n$ je $\|Qx\|_2^2 = x^T Q^T Q x = x^T x = \|x\|_2^2$, což dokazuje tvrzení 3). Pro $i, j = 1, \dots, n$ odsud plyne $|Q_{ij}| \leq \|Q_{\bullet i}\|_2 = \|Q e_i\|_2 = \|e_i\|_2 = 1$, a aplikací tohoto výsledku na $Q^T = Q^{-1}$ dostáváme zbývající tvrzení. □

Věta 23 Jsou-li $Q_1, Q_2 \in \mathbb{R}^{n \times n}$ ortogonální, je i $Q_1 Q_2$ ortogonální.

Důkaz Platí $(Q_1 Q_2)^T (Q_1 Q_2) = Q_2^T Q_1^T Q_1 Q_2 = Q_2^T Q_2 = I$. □

Věta 24 (Householderova transformace) Pro každý vektor $x \in \mathbb{R}^n$ takový, že $\|x\|_2 = 1$, je matice

$$H(x) = I - 2xx^T$$

symetrická a ortogonální.

Důkaz $H(x)$ je symetrická protože $H(x)^T = I - 2xx^T = H(x)$. Dále je

$$H(x)^T H(x) = (I - 2xx^T)^T (I - 2xx^T) = (I - 2xx^T)^2 = I - 4xx^T + 4x(x^T x)x^T = I,$$

takže $H(x)$ je ortogonální. □

Věta 25 Pro každé dva vektory $y, z \in \mathbb{R}^n$ takové že $y \neq z$ a $\|y\|_2 = \|z\|_2$, platí

$$y = H\left(\frac{y-z}{\|y-z\|_2}\right)z,$$

jinými slovy každé dva různé vektory o stejné normě lze převést jeden na druhý Householderovou transformací.

Důkaz Platí

$$\begin{aligned} H\left(\frac{y-z}{\|y-z\|_2}\right)z &= \left(I - 2\frac{y-z}{\|y-z\|_2} \cdot \frac{(y-z)^T}{\|y-z\|_2}\right)z = z - \frac{2(y^T z - \|z\|_2^2)}{\|y-z\|_2^2}(y-z) \\ &= z + \frac{\|y\|_2^2 + \|z\|_2^2 - 2y^T z}{\|y-z\|_2^2}(y-z) = z + \frac{\|y-z\|_2^2}{\|y-z\|_2^2}(y-z) = y. \end{aligned}$$

□

Věta 26 Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ existuje ortogonální matice $X \in \mathbb{R}^{m \times m}$ taková, že

$$(XA)_{\bullet 1} = \|A_{\bullet 1}\|_2 e_1.$$

Důkaz Je-li $A_{\bullet 1} = \|A_{\bullet 1}\|_2 e_1$, potom tvrzení platí s $X = I$. Nechť tedy $A_{\bullet 1} \neq \|A_{\bullet 1}\|_2 e_1$. Potom položíme-li $z = A_{\bullet 1}$, $y = \|A_{\bullet 1}\|_2 e_1$, je $y \neq z$ a $\|y\|_2 = \|A_{\bullet 1}\|_2 = \|z\|_2$, takže podle věty 25 pro matici

$$X = H\left(\frac{y-z}{\|y-z\|_2}\right)$$

platí $(XA)_{\bullet 1} = XA_{\bullet 1} = Xz = y = \|A_{\bullet 1}\|_2 e_1$.

□

Věta 27 Pro každé $x \neq e_1$, $\|x\|_2 = 1$, je

$$H\left(\frac{x-e_1}{\|x-e_1\|_2}\right)$$

ortogonální matice, jejíž prvním sloupcem je x .

Důkaz Protože $\|x\|_2 = 1 = \|e_1\|_2$, je podle věty 25

$$x = H\left(\frac{x-e_1}{\|x-e_1\|_2}\right)e_1,$$

z čehož plyne

$$x = \left(H\left(\frac{x-e_1}{\|x-e_1\|_2}\right)\right)_{\bullet 1},$$

což je tvrzení věty.

□

6 QR rozklad

Věta 28 (QR rozklad) Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ existuje ortogonální matice $Q \in \mathbb{R}^m$ a horní trojúhelníková matice $R \in \mathbb{R}^{m \times n}$ s nezápornými diagonálními prvky tak, že platí

$$A = QR. \quad (10)$$

Důkaz Důkaz provedeme indukcí podle n . Je-li $n = 1$, potom podle věty 26 existuje ortogonální matice X taková, že $XA = XA_{\bullet 1} = \varrho e_1$, $\varrho \geq 0$. Potom $A = X^T \varrho e_1$, takže stačí položit $Q = X^T$, $R = \varrho e_1$. Nechť tedy tvrzení platí až do $n - 1 \geq 1$ a nechť $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Podle téže věty 26 existuje ortogonální matice X taková, že XA je tvaru

$$XA = \begin{pmatrix} \varrho & r^T \\ 0 & \tilde{A} \end{pmatrix},$$

kde $\tilde{A} \in \mathbb{R}^{(m-1) \times (n-1)}$ a $\varrho \geq 0$. Podle indukčního předpokladu existuje ortogonální matice $\tilde{Q} \in \mathbb{R}^{(m-1) \times (m-1)}$ a horní trojúhelníková matice \tilde{R} s nezápornými diagonálními prvky tak, že $\tilde{A} = \tilde{Q}\tilde{R}$. Potom

$$\begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q}^T \end{pmatrix} XA = \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q}^T \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \varrho & r^T \\ 0 & \tilde{A} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \varrho & r^T \\ 0 & \tilde{Q}^T \tilde{A} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \varrho & r^T \\ 0 & \tilde{R} \end{pmatrix},$$

takže matice

$$Q = X^T \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q} \end{pmatrix}$$

je ortogonální,

$$R = \begin{pmatrix} \varrho & r^T \\ 0 & \tilde{R} \end{pmatrix}$$

je horní trojúhelníková matice s nezápornými diagonálními prvky a platí $A = QR$, čímž je tvrzení indukcí dokázáno. \square

Věta 29 Jsou-li sloupce matice $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ lineárně nezávislé, potom v rozkladu (10) jsou matice R a prvních n sloupců matice Q určeny jednoznačně, přičemž všechny diagonální prvky R jsou kladné.

Důkaz Protože sloupce A jsou lineárně nezávislé, je $m \geq n$. Vzhledem k tomu, že R je horní trojúhelníková, musí být její řádky počínaje $(n+1)$ -ním nulové, takže označíme-li \hat{R} čtvercovou matici sestávající z prvních n řádků R a \hat{Q} matici sestávající z prvních n sloupců Q , platí opět

$$A = \hat{Q}\hat{R}. \quad (11)$$

Přitom \hat{Q} obecně není čtvercová, ale stále splňuje $\hat{Q}^T \hat{Q} = I$, takže z (11) plyne

$$A^T A = \hat{R}^T \hat{Q}^T \hat{Q} \hat{R} = \hat{R}^T \hat{R}.$$

Jelikož A má lineárně nezávislé sloupce, je $A^T A$ pozitivně definitní (věta 17) a tedy regulární, z čehož plyne že \hat{R} je regulární, takže její diagonální prvky jsou kladné.

Položíme-li nyní $L = \hat{R}^T$, potom L je dolní trojúhelníková s kladnými diagonálními prvky a splňuje

$$A^T A = LL^T,$$

což je Choleského rozklad matice $A^T A$, takže podle věty 20 je matice L určena jednoznačně, tedy i \hat{R} je určena jednoznačně stejně tak jako $\hat{Q} = \hat{R}^{-1}A$. \square

7 Redukce na Hessenbergův tvar

Definice Říkáme, že matice $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ je v horním Hessenbergově tvaru jestliže platí $A_{ij} = 0$ pro $j < i - 1$ ($i, j = 1, \dots, n$).

Věta 30 Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$, $n \geq 2$, existuje ortogonální matice $X \in \mathbb{R}^{n \times n}$ taková, že $X_{\bullet 1} = e_1$, $X_{1\bullet} = e_1^T$ a

$$(XAX^T)_{\bullet 1} = A_{11}e_1 + \|A_{\bullet 1} - A_{11}e_1\|_2 e_2.$$

Důkaz Necht' \tilde{A} je matice vzniklá z A vyškrtnutím prvního řádku. Podle věty 26 existuje ortogonální matice $\tilde{X} \in \mathbb{R}^{(n-1) \times (n-1)}$ taková, že $(\tilde{X}\tilde{A})_{\bullet 1} = \|\tilde{A}_{\bullet 1}\|_2 \tilde{e}_1$, kde $\tilde{e}_1 = (I_{n-1})_{\bullet 1}$. Položme

$$X = \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{X} \end{pmatrix},$$

potom $X_{\bullet 1} = e_1$, $X_{1\bullet} = e_1^T$ a platí

$$\begin{aligned} (XAX^T)_{\bullet 1} &= \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{X} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} A_{1\bullet} \\ \tilde{A} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{X}^T \end{pmatrix} e_1 = \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{X} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} A_{1\bullet} \\ \tilde{A} \end{pmatrix} e_1 \\ &= \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{X} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} A_{11} \\ \tilde{A}_{\bullet 1} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} A_{11} \\ \|\tilde{A}_{\bullet 1}\|_2 \tilde{e}_1 \end{pmatrix} = A_{11}e_1 + \|A_{\bullet 1} - A_{11}e_1\|_2 e_2. \end{aligned}$$

\square

Věta 31 (redukce na Hessenbergův tvar) Ke každé čtvercové matici A existuje ortogonální matice Q a matice H v horním Hessenbergově tvaru tak, že platí

$$A = QHQ^T.$$

Důkaz Důkaz provedeme indukcí podle řádu n matice A , přičemž navíc dokážeme, že Q lze volit tak, aby $Q^T e_1 = e_1$. Pro $n = 1$ tvrzení platí pro $H = (A_{11})$, $Q = (1)$. Necht' tedy tvrzení platí až do řádu $n - 1 \geq 1$ včetně. Podle věty 30 existuje ortogonální matice X taková, že $Xe_1 = e_1$ a $(XAX^T)_{\bullet 1} = \alpha e_1 + \beta e_2$ pro jistá $\alpha, \beta \in \mathbb{R}$, takže XAX^T je tvaru

$$XAX^T = \begin{pmatrix} \alpha & a^T \\ \beta \tilde{e}_1 & \tilde{A} \end{pmatrix},$$

kde $\tilde{e}_1 = (I_{n-1})_{\bullet 1}$. Podle indukčního předpokladu existuje ortogonální matice $\tilde{Q} \in \mathbb{R}^{(n-1) \times (n-1)}$ taková, že $\tilde{Q}^T \tilde{A} \tilde{Q} = \tilde{H}$ je v horním Hessenbergově tvaru a $\tilde{Q}^T \tilde{e}_1 = \tilde{e}_1$.

Potom

$$\begin{aligned} \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q}^T \end{pmatrix} X A X^T \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q} \end{pmatrix} &= \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q}^T \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \alpha & a^T \\ \beta \tilde{e}_1 & \tilde{A} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q} \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q}^T \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \alpha & a^T \tilde{Q} \\ \beta \tilde{e}_1 & \tilde{A} \tilde{Q} \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} \alpha & a^T \tilde{Q} \\ \beta \tilde{Q}^T \tilde{e}_1 & \tilde{Q}^T \tilde{A} \tilde{Q} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \alpha & a^T \tilde{Q} \\ \beta \tilde{e}_1 & \tilde{H} \end{pmatrix}, \end{aligned}$$

takže výsledná matice

$$H = \begin{pmatrix} \alpha & a^T \tilde{Q} \\ \beta \tilde{e}_1 & \tilde{H} \end{pmatrix}$$

je v horním Hessenbergově tvaru a platí

$$A = Q H Q^T,$$

kde

$$Q = X^T \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q} \end{pmatrix}$$

jakožto součin ortogonálních matic je ortogonální a nakonec

$$Q^T e_1 = \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q}^T \end{pmatrix} X e_1 = \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{Q}^T \end{pmatrix} e_1 = e_1.$$

□

Definice Říkáme, že matice $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ je třídiagonální jestliže platí $A_{ij} = 0$ pro $|i - j| > 1$ ($i, j = 1, \dots, n$).

Věta 32 Ke každé symetrické matici A existuje ortogonální matice Q a symetrická třídiagonální matice H tak, že platí

$$A = Q H Q^T.$$

Důkaz Podle věty 31 existuje ortogonální matice Q tak, že $H = Q^T A Q$ je v horním Hessenbergově tvaru. Vzhledem k symetrii A pak platí $H^T = Q^T A^T Q = Q^T A Q = H$, takže H je symetrická a tedy nutně třídiagonální. □

8 SVD rozklad I

Věta 33 Nechť $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Potom existuje $\tilde{y} \in \mathbb{R}^n$, $\|\tilde{y}\|_2 = 1$ pro které

$$\|A\tilde{y}\|_2 = \max\{\|Ay\|_2; \|y\|_2 = 1\}$$

a pro každé \tilde{y} s touto vlastností platí

$$A^T A \tilde{y} = \|A\tilde{y}\|_2^2 \tilde{y}.$$

Důkaz Protože funkce $\|Ay\|_2$ je spojitá na kompaktní jednotkové sféře $\{y \in \mathbb{R}^n; \|y\|_2 = 1\}$, existuje podle Weierstrassovy věty vektor \tilde{y} , $\|\tilde{y}\|_2 = 1$, pro který

$$\|A\tilde{y}\|_2 = \max\{\|Ay\|_2; \|y\|_2 = 1\}.$$

Pro každé $x \in \mathbb{R}^n$, $x \neq 0$ je potom

$$\frac{\|Ax\|_2}{\|x\|_2} = \left\| A \frac{x}{\|x\|_2} \right\|_2 \leq \max\{\|Ay\|_2; \|y\|_2 = 1\} = \|A\tilde{y}\|_2,$$

takže

$$x^T A^T A x \leq \|A\tilde{y}\|_2^2 x^T x$$

a

$$x^T (\|A\tilde{y}\|_2^2 I - A^T A) x \geq 0$$

pro každé x , tedy matice $\|A\tilde{y}\|_2^2 I - A^T A$ je pozitivně semidefinitní a platí

$$\tilde{y}^T (\|A\tilde{y}\|_2^2 I - A^T A) \tilde{y} = \|A\tilde{y}\|_2^2 - \|A\tilde{y}\|_2^2 = 0,$$

takže podle věty 18 je

$$A^T A \tilde{y} = \|A\tilde{y}\|_2^2 \tilde{y}.$$

□

Věta 34 (SVD rozklad) *Nechť $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ a $q = \min\{m, n\}$. Potom existuje matice $\Sigma = (\sigma_{ij}) \in \mathbb{R}^{m \times n}$ splňující $\sigma_{ij} = 0$ pro $i \neq j$ a $\sigma_{11} \geq \sigma_{22} \geq \dots \geq \sigma_{qq} \geq 0$ a ortogonální matice $X \in \mathbb{R}^{m \times m}$, $Y \in \mathbb{R}^{n \times n}$ takové, že platí*

$$A = X \Sigma Y^T.$$

Důkaz Důkaz provedeme indukcí podle n , přičemž navíc dokážeme, že Σ lze volit tak, aby

$$\sigma_{11} = \max\{\|Ay\|_2; \|y\|_2 = 1, y \in \mathbb{R}^n\}.$$

Pro $n = 1$ sestává A z jediného sloupce a . Je-li $a = 0$, potom tvrzení platí pro $\Sigma = 0$, $X = I_m$, $Y = (1)$ (matice 1×1); je-li $a \neq 0$, položme $\Sigma = \|a\|_2 e_1$, $\tilde{x} = \frac{a}{\|a\|_2}$, potom $\|\tilde{x}\|_2 = 1$, takže \tilde{x} lze doplnit na ortogonální matici $X = (\tilde{x} \tilde{X})$ a zvolíme-li $Y = (1)$, platí $A = X \Sigma Y^T$ a $\sigma_{11} = \|a\|_2 = \max\{\|ay\|_2; \|y\|_2 = 1, y \in \mathbb{R}^1\}$.

Nechť tedy tvrzení platí až do $n - 1 \geq 1$ včetně, a necht' $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Je-li $A = 0$, potom tvrzení platí pro $\Sigma = 0$, $X = I_m$, $Y = I_n$. Necht' tedy $A \neq 0$; položme

$$\sigma = \|A\tilde{y}\|_2 = \max\{\|Ay\|_2; \|y\|_2 = 1, y \in \mathbb{R}^n\},$$

kde $\|\tilde{y}\|_2 = 1$, potom $\sigma > 0$ a podle věty 33 je

$$A^T A \tilde{y} = \sigma^2 \tilde{y}.$$

Položme $\tilde{x} = \frac{1}{\sigma}A\tilde{y}$. Potom $\|\tilde{x}\|_2 = \|\tilde{y}\|_2 = 1$, takže \tilde{x} lze doplnit na ortogonální matici $X_1 = (\tilde{x} \ \tilde{X})$ a podobně \tilde{y} lze doplnit na ortogonální matici $Y_1 = (\tilde{y} \ \tilde{Y})$. Potom platí

$$X_1^T A Y_1 = \begin{pmatrix} \tilde{x}^T \\ \tilde{X}^T \end{pmatrix} A (\tilde{y} \ \tilde{Y}) = \begin{pmatrix} \tilde{x}^T A \tilde{y} & \tilde{x}^T A \tilde{Y} \\ \tilde{X}^T A \tilde{y} & \tilde{X}^T A \tilde{Y} \end{pmatrix},$$

přičemž

$$\tilde{x}^T A \tilde{y} = \frac{1}{\sigma} \|A \tilde{y}\|_2^2 = \frac{1}{\sigma} \sigma^2 = \sigma$$

a z ortogonalit X_1, Y_1 plyne

$$\tilde{x}^T A \tilde{Y} = (A^T \tilde{x})^T \tilde{Y} = \frac{1}{\sigma} (A^T A \tilde{y})^T \tilde{Y} = \sigma \tilde{y}^T \tilde{Y} = 0^T,$$

$$\tilde{X}^T A \tilde{y} = \sigma \tilde{X}^T \tilde{x} = 0,$$

takže

$$X_1^T A Y_1 = \begin{pmatrix} \sigma & 0^T \\ 0 & \tilde{X}^T A \tilde{Y} \end{pmatrix}.$$

Protože matice $\tilde{X}^T A \tilde{Y}$ je typu $(m-1) \times (n-1)$, platí podle indukčního předpokladu

$$\tilde{X}^T A \tilde{Y} = \hat{X} \Sigma' \hat{Y}^T,$$

kde $\hat{X} \in \mathbb{R}^{(m-1) \times (m-1)}$ a $\hat{Y} \in \mathbb{R}^{(n-1) \times (n-1)}$ jsou ortogonální a $\Sigma' = (\sigma'_{ij}) \in \mathbb{R}^{(m-1) \times (n-1)}$ splňuje $\sigma'_{ij} = 0$ pro $i \neq j$, $\sigma'_{11} \geq \dots \geq \sigma'_{q-1, q-1} \geq 0$, přičemž

$$\sigma'_{11} = \max\{\|\tilde{X}^T A \tilde{Y} z\|_2; \|z\|_2 = 1, z \in \mathbb{R}^{n-1}\}.$$

Položíme-li nyní

$$X_2 = \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \hat{X} \end{pmatrix}, \quad Y_2 = \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \hat{Y} \end{pmatrix},$$

potom X_2 i Y_2 jsou ortogonální a platí

$$\begin{aligned} X_2^T X_1^T A Y_1 Y_2 &= \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \hat{X}^T \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \sigma & 0^T \\ 0 & \tilde{X}^T A \tilde{Y} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \hat{Y} \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} \sigma & 0^T \\ 0 & \hat{X}^T \tilde{X}^T A \tilde{Y} \hat{Y} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \sigma & 0^T \\ 0 & \Sigma' \end{pmatrix} = \Sigma. \end{aligned}$$

Odtud dostáváme

$$A = X \Sigma Y^T,$$

kde $X = X_1 X_2$ a $Y = Y_1 Y_2$ jsou ortogonální, Σ má nulové nediagonální prvky a platí $\sigma'_{11} \geq \dots \geq \sigma'_{q-1, q-1}$. K dokončení důkazu je proto potřeba dokázat, že $\sigma \geq \sigma'_{11}$.

Protože $X_1 = (\tilde{x} \ \tilde{X})$ a $Y_1 = (\tilde{y} \ \tilde{Y})$ jsou ortogonální, je $\tilde{Y}^T \tilde{Y} = I_{n-1}$ a $X_1 X_1^T = \tilde{x} \tilde{x}^T + \tilde{X} \tilde{X}^T = I_m$, takže $\tilde{X} \tilde{X}^T = I_m - \tilde{x} \tilde{x}^T$. K danému $z \in \mathbb{R}^{n-1}$, $\|z\|_2 = 1$, vezmeme $y = \tilde{Y} z \in \mathbb{R}^n$. Potom $\|y\|_2^2 = z^T \tilde{Y}^T \tilde{Y} z = z^T z = \|z\|_2^2 = 1$, takže $\|y\|_2 = 1$ a platí

$$\begin{aligned} \|\tilde{X}^T A \tilde{Y} z\|_2^2 &= \|\tilde{X}^T A y\|_2^2 = y^T A^T \tilde{X} \tilde{X}^T A y = y^T A^T (I - \tilde{x} \tilde{x}^T) A y \\ &= \|A y\|_2^2 - (\tilde{x}^T A y)^2 \leq \|A y\|_2^2, \end{aligned}$$

z čehož plyne

$$\sigma'_{11} = \max\{\|\tilde{X}^T A \tilde{Y} z\|_2; \|z\|_2 = 1, z \in \mathbb{R}^{n-1}\} \leq \max\{\|Ay\|_2; \|y\|_2 = 1, y \in \mathbb{R}^n\} = \sigma,$$

čímž je indukční krok proveden. \square

Věta 35 *Je-li*

$$A = X \Sigma Y^T \quad (12)$$

libovolný SVD rozklad matice $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, *potom:*

- 1) $\text{rank}(A) = r$, kde r je počet kladných prvků na diagonále Σ ,
- 2) $X_{\bullet 1}, \dots, X_{\bullet r}$ tvoří ortonormální bázi sloupcového prostoru $\mathcal{R}(A)$,
- 3) $Y_{\bullet r+1}, \dots, Y_{\bullet n}$ tvoří ortonormální bázi prostoru $\mathcal{N}(A)$.

Důkaz Matice Σ má v prvních r řádcích kladné diagonální prvky a posledních $m - r$ řádků nulových. Z (12) plyne, že pro každé $1 \leq j \leq r$ je

$$X_{\bullet j} = \frac{1}{\Sigma_{jj}} A Y_{\bullet j} \in \mathcal{R}(A)$$

a

$$A_{\bullet j} = \sum_{k=1}^r (\Sigma Y^T)_{kj} X_{\bullet k},$$

takže $X_{\bullet 1}, \dots, X_{\bullet r}$ generují $\mathcal{R}(A)$ a protože jsou lineárně nezávislé, tvoří jeho ortonormální bázi. Z toho ihned dostáváme, že $\text{rank}(A) = \dim \mathcal{R}(A) = r$. Protože $A^T = Y \Sigma^T X^T$, tvoří podle právě dokázaného tvrzení vektory $Y_{\bullet 1}, \dots, Y_{\bullet r}$ ortonormální bázi $\mathcal{R}(A^T)$, takže vektory $Y_{\bullet r+1}, \dots, Y_{\bullet n}$ tvoří ortonormální bázi jeho ortogonálního doplňku $\mathcal{R}(A^T)^\perp = \mathcal{N}(A)$ (věta 1). \square

Věta 36 (polární rozklad) *Ke každé matici* $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ *existují pozitivně semidefinitní matice* P, S *a ortogonální matice* Q *tak, že platí*

$$A = PQ = QS. \quad (13)$$

Přitom matice P, S *jsou určeny jednoznačně. Je-li* A *regulární, potom* P, S *jsou pozitivně definitní a* Q *je určena jednoznačně.*

Důkaz Nechť $A = X \Sigma Y^T$ je SVD rozklad matice A . Položme $P = X \Sigma X^T$, $S = Y \Sigma Y^T$, $Q = X Y^T$. Potom vzhledem k ortogonalitě X, Y je

$$PQ = X \Sigma X^T X Y^T = X \Sigma Y^T = A,$$

$$QS = X Y^T Y \Sigma Y^T = X \Sigma Y^T = A,$$

což dokazuje (13). Dále $Q = X Y^T$ je ortogonální a pro každé $x \in \mathbb{R}^n$ je $x^T P x = \sum_{i=1}^n \Sigma_{ii} (X^T x)_i^2 \geq 0$, takže P je pozitivně semidefinitní, a stejným způsobem se totéž dokáže pro S . Přitom platí

$$P^2 = X \Sigma X^T X \Sigma X^T = X \Sigma^2 X^T = X \Sigma Y^T Y \Sigma X^T = A A^T,$$

$$S^2 = Y\Sigma Y^T Y\Sigma Y^T = Y\Sigma^2 Y^T = Y\Sigma X^T X\Sigma Y^T = A^T A.$$

Pro důkaz jednoznačnosti P, S se zde musíme odvolat na větu 70, kterou dokážeme později, podle které ke každé pozitivně semidefinitní matici C existuje právě jedna pozitivně semidefinitní matice B s vlastností $B^2 = C$. Aplikujeme-li tuto větu na rovnosti $P^2 = AA^T, S^2 = A^T A$, dostáváme jednoznačnost P a S . Je-li A regulární, potom z (13) plyne, že i P, S jsou regulární, tedy pozitivně definitní, a v tom případě je i $Q = P^{-1}A$ určena jednoznačně. \square

9 Moore-Penroseova inverze

Věta 37 (Moore-Penrose) Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ existuje právě jedna matice $A^+ \in \mathbb{R}^{n \times m}$ s těmito vlastnostmi:

- 1) $AA^+A = A$,
- 2) $A^+AA^+ = A^+$,
- 3) $(AA^+)^T = AA^+$,
- 4) $(A^+A)^T = A^+A$.

Důkaz Je-li $A = 0 \in \mathbb{R}^{m \times n}$, potom $A^+ = 0 \in \mathbb{R}^{n \times m}$ splňuje 1)-4). Nechť tedy $A \neq 0$, takže $r = \text{rank}(A) \geq 1$. Nechť $A = BC$ je hodnostní rozklad matice A (věta 3), potom $B \in \mathbb{R}^{m \times r}, C \in \mathbb{R}^{r \times n}$ a $\text{rank}(B) = \text{rank}(C) = r$, tedy B má lineárně nezávislé sloupce a C má lineárně nezávislé řádky, takže matice $B^T B$ a CC^T jsou regulární a jejich inverze existují. Položme nyní

$$A^+ = C^T(CC^T)^{-1}(B^T B)^{-1}B^T.$$

Ukážeme, že A^+ splňuje 1)-4).

- 1) $AA^+A = BCC^T(CC^T)^{-1}(B^T B)^{-1}B^T BC = BC = A$,
- 2) $A^+AA^+ = C^T(CC^T)^{-1}(B^T B)^{-1}B^T BCC^T(CC^T)^{-1}(B^T B)^{-1}B^T = C^T(CC^T)^{-1}(B^T B)^{-1}B^T = A^+$,
- 3) $AA^+ = BCC^T(CC^T)^{-1}(B^T B)^{-1}B^T = B(B^T B)^{-1}B^T = (B(B^T B)^{-1}B^T)^T = (AA^+)^T$,
- 4) $A^+A = C^T(CC^T)^{-1}(B^T B)^{-1}B^T BC = C^T(CC^T)^{-1}C = (C^T(CC^T)^{-1}C)^T = (A^+A)^T$.

Pro důkaz jednoznačnosti předpokládejme, že jistá matice $A^\#$ splňuje 1)-4). Položme $D = A^+ - A^\#$. Z $AA^+A = A$ plyne $A^+AA^T = A^T$, podobně $A^\#AA^T = A^T$, odečtením $DAA^T = 0$, tudíž $DA(DA)^T = DAA^T D^T = 0$ a odtud podle věty 2, tvrzení 6), je $DA = 0$. Dále z $A^+AA^+ = A^+$ plyne $AA^+(A^+)^T = (A^+)^T$ a podobně $AA^\#(A^\#)^T = (A^\#)^T$, tedy $DD^T = D((A^+)^T - (A^\#)^T) = D(AA^+(A^+)^T - AA^\#(A^\#)^T) = DA(A^+(A^+)^T - A^\#(A^\#)^T) = 0$ a odtud opět podle věty 2 je $D = 0$, tj. $A^+ = A^\#$. \square

Současně jsme dokázali tuto větu:

Věta 38 Nechť $A = BC$ je libovolný hodnostní rozklad matice A . Potom platí

$$A^+ = C^T(CC^T)^{-1}(B^T B)^{-1}B^T = C^T(B^T AC^T)^{-1}B^T.$$

Definice Matice A^+ splňující vlastnosti 1)-4) z věty 37 se nazývá pseudoinverzní matice (resp. Moore-Penroseova inverze).

Věta 39 *Je-li*

$$A = X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T$$

libovolný SVD rozklad matice $A \neq 0$, potom

$$A^+ = Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T.$$

Důkaz Dokážeme, že A^+ splňuje 1)-4). Přitom použijeme častěji fakt, že $X^T X = I$, $Y^T Y = I$ a

$$\begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} I & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Platí

$$AA^+A = X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = A,$$

$$A^+AA^+ = Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T = Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T = A^+,$$

čili A^+ splňuje 1) a 2), dále

$$AA^+ = X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T = X \begin{pmatrix} I & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T,$$

tedy AA^+ je symetrická a proto

$$(AA^+)^T = AA^+,$$

a nakonec

$$A^+A = Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = Y \begin{pmatrix} I & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T,$$

tedy A^+A je rovněž symetrická a proto

$$(A^+A)^T = A^+A,$$

takže A^+ splňuje 1)-4). □

Věta 40 *Moore-Penroseova inverze A^+ matice $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ má tyto vlastnosti:*

- 1) $A^+ = A^{-1}$ je-li A čtvercová regulární,
- 2) $A^+ = (A^T A)^{-1} A^T$ je-li $\text{rank}(A) = n$,
- 3) $A^+ = A^T (A A^T)^{-1}$ je-li $\text{rank}(A) = m$,

- 4) $(A^+)^+ = A$,
- 5) $(A^T)^+ = (A^+)^T$,
- 6) $A^T = A^T A A^+ = A^+ A A^T$,
- 7) $A^+ = (A^T A)^+ A^T = A^T (A A^T)^+$,
- 8) $(A^T A)^+ = A^+ (A^T)^+$, $(A A^T)^+ = (A^T)^+ A^+$,
- 9) $(A^T A)^+ A^T A = A^+ A$, $(A A^T)^+ A A^T = A A^+$,
- 10) $\mathcal{R}(A^+) = \mathcal{R}(A^T) = \mathcal{R}(A^+ A)$,
- 11) $\mathcal{N}(A^+) = \mathcal{N}(A^T) = \mathcal{N}(A A^+)$,
- 12) $\text{rank}(A^+) = \text{rank}(A) = \text{rank}(A^+ A) = \text{rank}(A A^+)$.

Důkaz Vlastnosti 1) a 2) dokážeme společně. Je-li $\text{rank}(A) = n$, potom $A^T A$ je regulární a pro matici $A^+ = (A^T A)^{-1} A^T$ platí $A^+ A = (A^T A)^{-1} A^T A = I$; odtud dostáváme $A A^+ A = A I = A$, $A^+ A A^+ = I A^+ = A^+$, $(A^+ A)^T = I = A^+ A$ a $(A A^+)^T = (A (A^T A)^{-1} A^T)^T = A (A^T A)^{-1} A^T = A A^+$, čímž jsme ověřili, že A^+ má vlastnosti 1)-4) z definice pseudoinverzní matice a proto platí 2). Je-li A čtvercová regulární, je $\text{rank}(A) = n$ a právě dokázaný výsledek dává $A^+ = (A^T A)^{-1} A^T = A^{-1} (A^T)^{-1} A^T = A^{-1}$, což je 1).

3) Je-li $\text{rank}(A) = m$, potom $A A^T$ je regulární a pro matici $A^+ = A^T (A A^T)^{-1}$ platí $A A^+ = I$, odtud $A A^+ A = I A = A$, $A^+ A A^+ = A^+ I = A^+$, $(A A^+)^T = I = A A^+$ a $(A^+ A)^T = (A^T (A A^T)^{-1} A)^T = A^T (A A^T)^{-1} A = A^+ A$, čímž jsme opět ověřili vlastnosti 1)-4) z definice.

Před důkazem dalších tvrzení 4)-12) si povšimněme, že všechna jsou splněna pro $A = 0$ a $A^+ = 0$. Můžeme proto v dalším předpokládat, že $A \neq 0$. V tom případě má A podle věty 34 SVD rozklad tvaru

$$A = X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T, \quad (14)$$

kde $S \in \mathbb{R}^{r \times r}$, $r \geq 1$, je diagonální matice s kladnými diagonálními prvky a podle věty 39 platí

$$A^+ = Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T. \quad (15)$$

Tohoto explicitního tvaru pseudoinverzní matice použijeme k důkazu dalších tvrzení.

4) Podle (14), (15) a věty 39 je

$$(A^+)^+ = X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = A.$$

5) Podle (14) je

$$A^T = Y \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T \quad (16)$$

a opět podle věty 39 je

$$(A^T)^+ = X \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = (A^+)^T.$$

6) Platí $A^T A A^+ = A^T (A A^+)^T = (A A^+ A)^T = A^T$, $A^+ A A^T = (A^+ A)^T A^T = (A A^+ A)^T = A^T$.

7) Podle (14), (16) je

$$A^T A = Y \begin{pmatrix} S^2 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T \quad (17)$$

a tedy

$$(A^T A)^+ A^T = Y \begin{pmatrix} S^{-2} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T Y \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T = Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T = A^+.$$

Aplikací tohoto výsledku na transponovanou matici dostáváme s použitím tvrzení 5)

$$A^+ = ((A^T)^+)^T = ((A A^T)^+ A)^T = A^T ((A A^T)^+)^T = A^T ((A A^T)^T)^+ = A^T (A A^T)^+.$$

8) S použitím (15), (16), (17) dostáváme

$$A^+ (A^T)^+ = Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T X \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = Y \begin{pmatrix} S^{-2} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = (A^T A)^+,$$

z čehož dosazením $A := A^T$ plyne druhá část tvrzení $(A^T)^+ A^+ = (A A^T)^+$.

9) Podle (17), (15) je

$$\begin{aligned} (A^T A)^+ A^T A &= Y \begin{pmatrix} S^{-2} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T Y \begin{pmatrix} S^2 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = Y \begin{pmatrix} I & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T, \\ A^+ A &= Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = Y \begin{pmatrix} I & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T, \end{aligned} \quad (18)$$

z čehož plyne rovnost $(A^T A)^+ A^T A = A^+ A$. Druhá rovnost se dostane opět dosazením $A := A^T$.

10) Je-li $y \in \mathcal{R}(A^+)$, potom pro jisté x je $y = A^+ x = A^T ((A A^T)^+ x) \in \mathcal{R}(A^T)$; je-li $y' \in \mathcal{R}(A^T)$, potom $y' = A^T x' = A^+ A A^T x' \in \mathcal{R}(A^+ A)$; je-li $y'' \in \mathcal{R}(A^+ A)$, potom $y'' = A^+ A x'' \in \mathcal{R}(A^+)$ (použili jsme tvrzení 7) a 6)). Dokázali jsme tedy, že $\mathcal{R}(A^+) \subseteq \mathcal{R}(A^T) \subseteq \mathcal{R}(A^+ A) \subseteq \mathcal{R}(A^+)$, takže všude platí rovnost.

11) Je-li $x \in \mathcal{N}(A^+)$, potom $A^+ x = 0$ a podle 6) je $A^T x = 0$, což dává $\mathcal{N}(A^+) \subseteq \mathcal{N}(A^T)$, podobně 7) dává $\mathcal{N}(A^T) \subseteq \mathcal{N}(A A^+)$, dále opět podle 6) je $\mathcal{N}(A A^+) \subseteq \mathcal{N}(A^T)$ a podle 7) $\mathcal{N}(A^T) \subseteq \mathcal{N}(A^+)$. Tím jsme dokázali $\mathcal{N}(A^+) \subseteq \mathcal{N}(A^T) \subseteq \mathcal{N}(A A^+) \subseteq \mathcal{N}(A^T) \subseteq \mathcal{N}(A^+)$, takže všude platí rovnost.

12) Jelikož hodnota matice se při násobení ortogonální (tj. regulární) maticí nemění, plyne z (14), (15), že $\text{rank}(A) = r = \text{rank}(A^+)$ a podobně z (18) plyne $r = \text{rank}(A^+ A)$ a aplikací této rovnosti na $A := A^T$ dostáváme nakonec $r = \text{rank}((A^T)^+ A^T) = \text{rank}((A A^+)^T) = \text{rank}(A A^+)$. \square

Poznámka Na rozdíl od inverzní matice obecně neplatí $A A^+ = A^+ A$, $(AB)^+ = B^+ A^+$.

Věta 41 (Greville) *Nechť $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $a \in \mathbb{R}^m$. Potom je*

$$(A \ a)^+ = \begin{pmatrix} A^+ - d b^T \\ b^T \end{pmatrix},$$

kde

$$\begin{aligned} d &= A^+ a, \\ c &= a - Ad, \\ b^T &= \begin{cases} \frac{c^T}{c^T c} & \text{je-li } c \neq 0, \\ \frac{d^T A^+}{1+d^T d} & \text{je-li } c = 0. \end{cases} \end{aligned}$$

Důkaz Nejprve dokážeme některé pomocné vztahy. Především je

$$c^T A = (a - AA^+ a)^T A = a^T (I - AA^+) A = a^T (A - AA^+ A) = 0^T \quad (19)$$

podle vlastnosti 1) pseudoinverzní matice, a dále

$$c^T (c - a) = c^T (-Ad) = -(c^T A)d = 0 \quad (20)$$

podle (19). Nyní dokážeme, že

$$b^T A = \begin{cases} 0^T & \text{je-li } c \neq 0, \\ \frac{d^T}{1+d^T d} & \text{je-li } c = 0, \end{cases} \quad (21)$$

a

$$b^T a = \begin{cases} 1 & \text{je-li } c \neq 0, \\ \frac{d^T d}{1+d^T d} & \text{je-li } c = 0. \end{cases} \quad (22)$$

Skutečně, je-li $c \neq 0$, potom

$$b^T A = \frac{c^T A}{c^T c} = 0^T$$

podle (19), a pro $c = 0$ je

$$b^T A = \frac{d^T A^+ A}{1+d^T d} = \frac{a^T (A^+)^T A^+ A}{1+d^T d} = \frac{a^T (A^+ A A^+)^T}{1+d^T d} = \frac{a^T (A^+)^T}{1+d^T d} = \frac{d^T}{1+d^T d},$$

čímž je (21) dokázáno. Dále pro $c \neq 0$ je

$$b^T a = \frac{c^T a}{c^T c} = \frac{c^T c}{c^T c} = 1$$

podle (20), a pro $c = 0$ je

$$b^T a = \frac{d^T A^+ a}{1+d^T d} = \frac{d^T d}{1+d^T d},$$

což dokazuje (22). Nyní dokážeme, že matice $(A \ a)$ a $\begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix}$ mají vlastnosti 1)-4) z věty 37. Důkaz rozdělíme do dvou částí.

(a) Nechť $c \neq 0$, tj. $a \neq Ad = AA^+ a$. Potom

$$\begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} (A \ a) = \begin{pmatrix} A^+ A - db^T A & A^+ a - db^T a \\ b^T A & b^T a \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} A^+ A & 0 \\ 0^T & 1 \end{pmatrix}$$

podle (21), (22), takže matice je symetrická, což dokazuje vlastnost 4) z věty 37. Odtud dostáváme

$$\begin{aligned} \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} (A \ a) \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} &= \begin{pmatrix} A^+ A & 0 \\ 0^T & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} A^+ - A^+ A A^+ a b^T \\ b^T \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix}, \end{aligned}$$

což dokazuje vlastnost 2). Dále

$$(A \ a) \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} (A \ a) = (A \ a) \begin{pmatrix} A^+A & 0 \\ 0^T & 1 \end{pmatrix} = (AA^+A \ a) = (A \ a),$$

což je vlastnost 1), a nakonec

$$(A \ a) \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} = AA^+ + cb^T = AA^+ + \frac{cc^T}{c^Tc},$$

tedy matice je symetrická, což dokazuje vlastnost 3).

(b) Necht' $c = 0$, tj. $a = Ad = AA^+a$. Potom

$$(A \ a) \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} = AA^+ - Adb^T + ab^T = AA^+,$$

takže matice je symetrická, což dokazuje vlastnost 3). Odtud

$$(A \ a) \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} (A \ a) = AA^+(A \ a) = (A \ Ad) = (A \ a),$$

což je vlastnost 1), dále

$$\begin{aligned} \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} (A \ a) \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} &= \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} AA^+ = \begin{pmatrix} A^+ - db^T AA^+ \\ b^T AA^+ \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} A^+ - \frac{dd^T A^+ AA^+}{1+d^T d} \\ \frac{d^T A^+ AA^+}{1+d^T d} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} A^+ - \frac{dd^T A^+}{1+d^T d} \\ \frac{d^T A^+}{1+d^T d} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix}, \end{aligned}$$

což je vlastnost 2), a nakonec

$$\begin{aligned} \begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix} (A \ a) &= \begin{pmatrix} A^+A - db^T A & A^+a - db^T a \\ b^T A & b^T a \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} A^+A - \frac{dd^T}{1+d^T d} & \frac{d}{1+d^T d} \\ \frac{d^T}{1+d^T d} & \frac{d^T d}{1+d^T d} \end{pmatrix} \end{aligned}$$

podle (21), (22), tedy matice je symetrická, což dokazuje vlastnost 4).

V obou případech (a), (b) jsme ukázali, že matice $(A \ a)$ a $\begin{pmatrix} A^+ - db^T \\ b^T \end{pmatrix}$ splňují vlastnosti 1)-4), čímž je tvrzení věty dokázáno. \square

Věta 42 *Je-li $a \in \mathbb{R}^m$, potom*

$$a^+ = \begin{cases} \frac{a^T}{a^T a} & \text{je-li } a \neq 0, \\ 0^T & \text{je-li } a = 0. \end{cases}$$

Důkaz Tvrzení věty plyne přímým ověřením vlastností 1)-4) z věty 37. □

Grevillův algoritmus pro výpočet A^+ v MATLABu:

```
function [X]=greville(A)
% computes the pseudoinverse X of A by Greville's algorithm
[m,n]=size(A); tol=1.0e-10;
d=A(:,1);
if all(abs(d)<tol*ones(m,1)), X=zeros(1,m); else X=d'/(d'*d); end
for j=2:n
    d=X*A(:,j); c=A(:,j)-A(:,1:(j-1))*d;
    if all(abs(c)<tol*ones(m,1)), bt=d'*X/(1+d'*d); else bt=c'/(c'*c); end
    X=[X-d*bt; bt];
end
```

10 Ortogonální projekce

Věta 43 *Nechť je dána matice $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Potom pro libovolné $x \in \mathbb{R}^m$, $y \in \mathbb{R}^n$ platí:*

- 1) $x_{\mathcal{R}(A)} = AA^+x$,
- 2) $x_{\mathcal{N}(A^T)} = (I - AA^+)x$,
- 3) $y_{\mathcal{R}(A^T)} = A^+Ay$,
- 4) $y_{\mathcal{N}(A)} = (I - A^+A)y$.

Důkaz Z ortogonálního rozkladu $\mathbb{R}^m = \mathcal{R}(A) \oplus \mathcal{N}(A^T)$ (věta 1, tvrzení 3)) plyne, že každý vektor $x \in \mathbb{R}^m$ lze psát právě jedním způsobem ve tvaru $x = x' + x''$, kde $x' \in \mathcal{R}(A)$ a $x'' \in \mathcal{N}(A^T)$; potom je $x' = x_{\mathcal{R}(A)}$, $x'' = x_{\mathcal{N}(A^T)}$. Položme $x' = AA^+x$ a $x'' = (I - AA^+)x$, potom $x' = A(A^+x) \in \mathcal{R}(A)$, $A^T x'' = (A^T - A^T AA^+)x = 0$ (věta 40, tvrzení 6)), tedy $x'' \in \mathcal{N}(A^T)$, a současně $x' + x'' = x$, takže x' a x'' tvoří ortogonální rozklad x a proto $x' = x_{\mathcal{R}(A)}$, $x'' = x_{\mathcal{N}(A^T)}$, což dokazuje tvrzení 1) a 2). Tvrzení 3), 4) se dokáží aplikací 1), 2) na matici A^T s využitím faktu, že $A^T(A^T)^+ = A^T(A^+)^T = (A^+A)^T = A^+A$ (podle tvrzení 5) věty 40 a definice A^+). □

Věta 44 *Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ platí*

- 1) $\mathcal{R}(A) = \mathcal{N}(I - AA^+)$,
- 2) $\mathcal{N}(A) = \mathcal{R}(I - A^+A)$.

Důkaz 1) Je-li $x \in \mathcal{R}(A)$, potom $x = Ay$ pro jisté $y \in \mathbb{R}^n$ a platí $AA^+x = AA^+Ay = Ay = x$, tedy $(I - AA^+)x = 0$, takže $x \in \mathcal{N}(I - AA^+)$. Naopak, je-li $x \in \mathcal{N}(I - AA^+)$, potom $(I - AA^+)x = 0$ a tedy $x = AA^+x = A(A^+x) \in \mathcal{R}(A)$.

2) Je-li $x \in \mathcal{N}(A)$, potom x se ortogonální projekcí na $\mathcal{N}(A)$ zobrazuje na sebe, proto podle věty 43, tvrzení 4), je $x = x_{\mathcal{N}(A)} = (I - A^+A)x \in \mathcal{R}(I - A^+A)$. Naopak, je-li $x \in \mathcal{R}(I - A^+A)$, potom $x = (I - A^+A)y$ pro jisté $y \in \mathbb{R}^n$ a platí $Ax = (A - AA^+A)y = 0$ (definice A^+), tedy $x \in \mathcal{N}(A)$. □

Věta 45 Je-li $A = X\Sigma Y^T$ libovolný SVD rozklad matice $0 \neq A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, potom

$$\begin{aligned} AA^+ &= \hat{X}\hat{X}^T, \\ I - A^+A &= \hat{Y}\hat{Y}^T, \end{aligned}$$

kde \hat{X} je matice sestávající z prvních r sloupců matice X , \hat{Y} matice sestávající z posledních $n - r$ sloupců matice Y a $r = \text{rank}(A)$ je počet kladných prvků na diagonále Σ .

Důkaz Protože $A \neq 0$, má Σ tvar

$$\Sigma = \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix},$$

kde $S \in \mathbb{R}^{r \times r}$ je regulární a podle věty 39 platí

$$A^+ = Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T.$$

Potom

$$AA^+ = X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T = X \begin{pmatrix} I & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T = \hat{X}\hat{X}^T$$

a podobně

$$I - A^+A = I - Y \begin{pmatrix} S^{-1} & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} X^T X \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} Y^T = Y \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ 0 & I \end{pmatrix} Y^T = \hat{Y}\hat{Y}^T.$$

□

11 Soustavy lineárních rovnic

Věta 46 Necht' $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $b \in \mathbb{R}^m$. Potom soustava

$$Ax = b \tag{23}$$

má řešení právě když platí

$$AA^+b = b. \tag{24}$$

Je-li tato podmínka splněna, potom množina řešení $X(A, b)$ soustavy (23) je popsána vztahy

$$X(A, b) = A^+b + \mathcal{N}(A) = \{A^+b + (I - A^+A)y; y \in \mathbb{R}^n\}, \tag{25}$$

přičemž

$$\|A^+b\|_2 = \min\{\|x\|_2; x \in X(A, b)\} \tag{26}$$

a A^+b je jediné řešení, ve kterém se tohoto minima nabývá.

Důkaz Má-li soustava (23) řešení x_0 , potom s využitím definičního vztahu $AA^+A = A$ dostáváme $AA^+b = AA^+Ax_0 = Ax_0 = b$, což je (24). Naopak, platí-li (24), potom $x = A^+b$ je řešením soustavy (23).

Nechť tedy platí (24). Potom $A^+b \in X(A, b)$ a pro každé $x \in X(A, b)$ je $A(x - A^+b) = b - b = 0$, tedy $x - A^+b \in \mathcal{N}(A)$ a $x \in A^+b + \mathcal{N}(A)$. Naopak, je-li $x \in A^+b + \mathcal{N}(A)$, potom $x = A^+b + y$ pro jisté $y \in \mathcal{N}(A)$ a tedy $Ax = AA^+b = b$, takže $x \in X(A, b)$. Tím jsme dokázali rovnost

$$X(A, b) = A^+b + \mathcal{N}(A).$$

Z popisu množiny $\mathcal{N}(A)$ v tvrzení 2) věty 44 nyní plyne

$$X(A, b) = A^+b + \mathcal{R}(I - A^+A) = \{A^+b + (I - A^+A)y; y \in \mathbb{R}^n\},$$

což je (25). Pro důkaz (26) zvolme libovolné $x \in X(A, b)$; to lze podle (25) psát ve tvaru $x = A^+b + y$, kde $y \in \mathcal{N}(A)$. Přitom podle tvrzení 10) věty 40 a tvrzení 2) věty 1 je $A^+b \in \mathcal{R}(A^+) = \mathcal{R}(A^T) = \mathcal{N}(A)^\perp$, z čehož plyne, že $(A^+b)^T y = 0$ a tedy

$$\|x\|_2^2 = (A^+b + y)^T(A^+b + y) = \|A^+b\|_2^2 + \|y\|_2^2 = \|A^+b\|_2^2 + \|x - A^+b\|_2^2 \geq \|A^+b\|_2^2,$$

což dokazuje (26), a rovnost se nabývá právě když $\|x - A^+b\|_2 = 0$, tj. $x = A^+b$. \square

Věta 47 *Soustava (23) má jediné řešení právě když platí*

$$AA^+b = b, \quad A^+A = I. \quad (27)$$

V tom případě je jediným řešením soustavy (23) vektor A^+b .

Důkaz Má-li soustava (23) jediné řešení, potom podle věty 46 platí (24) a z popisu (25) plyne, že musí být $I - A^+A = 0$. Naopak, platí-li (27), potom A^+b je řešením (23) a z (25) plyne, že je jediné. \square

12 Metoda nejmenších čtverců

Věta 48 *Nechť $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ a $b \in \mathbb{R}^m$. Pro soustavu*

$$Ax = b \quad (28)$$

a jí odpovídající soustavu normálních rovnic

$$A^T Ax = A^T b \quad (29)$$

platí:

- 1) *soustava (29) má vždy řešení,*
- 2) *má-li soustava (28) řešení, potom obě soustavy mají stejnou množinu řešení.*

Důkaz 1) S použitím vlastností 7), 6) z věty 40 dostáváme $(A^T A)(A^T A)^+ A^T b = (A^T A)((A^T A)^+ A^T) b = A^T A A^+ b = A^T b$, což je rovnost (24) z věty 46 pro soustavu (29). To znamená, že soustava (29) má řešení.

2) Má-li soustava (28) řešení, potom podle věty 46 je množina jejích řešení $X(A, b)$ popsána vztahem

$$X(A, b) = \{A^+ b + (I - A^+ A)y; y \in \mathbb{R}^n\} \quad (30)$$

a podle téže věty s ohledem na již dokázanou existenci řešení soustavy (29) platí

$$X(A^T A, A^T b) = \{(A^T A)^+ A^T b + (I - (A^T A)^+ A^T A)y; y \in \mathbb{R}^n\}. \quad (31)$$

Avšak podle vlastností 7), 9) z věty 40 je

$$\begin{aligned} (A^T A)^+ A^T b &= A^+ b, \\ (A^T A)^+ A^T A &= A^+ A \end{aligned}$$

a dosazením do (31) dostáváme z (30)

$$X(A^T A, A^T b) = \{A^+ b + (I - A^+ A)y; y \in \mathbb{R}^n\} = X(A, b),$$

tj. soustavy (28) a (29) mají stejnou množinu řešení. \square

Věta 49 *Následující tvrzení jsou ekvivalentní:*

- 1) x je řešením soustavy (29),
- 2) $Ax = b_{\mathcal{R}(A)}$, kde $b_{\mathcal{R}(A)}$ je ortogonální projekce b na sloupcový prostor $\mathcal{R}(A)$,
- 3) $\|Ax - b\|_2 = \min\{\|Ay - b\|_2; y \in \mathbb{R}^n\}$.

Důkaz Dokážeme $1) \Rightarrow 2) \Rightarrow 3) \Rightarrow 2) \Rightarrow 1)$.

$1) \Rightarrow 2)$: Je-li $A^T Ax = A^T b$, potom $A^T y = 0$ pro $y = b - Ax$, takže $b = Ax + y$, kde $Ax \in \mathcal{R}(A)$ a $y \in \mathcal{N}(A^T)$. Podle věty 1, tvrzení 3) to znamená, že $b = Ax + y$ je ortogonální rozklad vektoru b , a tedy $Ax = b_{\mathcal{R}(A)}$.

$2) \Rightarrow 3)$: Protože $b_{\mathcal{R}(A)}$ jakožto ortogonální projekce vektoru b na prostor $\mathcal{R}(A)$ má ze všech bodů $\mathcal{R}(A)$ nejmenší vzdálenost od b , je $\|Ax - b\|_2 = \|b_{\mathcal{R}(A)} - b\|_2 = \min\{\|z - b\|_2; z \in \mathcal{R}(A)\} = \min\{\|Ay - b\|_2; y \in \mathbb{R}^n\}$.

$3) \Rightarrow 2)$: Platí-li 3), potom vektor $Ax \in \mathcal{R}(A)$ má ze všech vektorů v $\mathcal{R}(A)$ minimální vzdálenost od b , a takový bod je jak známo jednoznačně určen a roven $b_{\mathcal{R}(A)}$.

$2) \Rightarrow 1)$: Je-li $Ax = b_{\mathcal{R}(A)}$, potom podle věty 1, tvrzení 3) lze b psát ve tvaru $b = Ax + y$, kde $y \in \mathcal{N}(A^T)$. Potom $A^T b = A^T Ax + A^T y = A^T Ax$, takže x je řešením (29). \square

13 Farkasova věta

Věta 50 (Farkas) *Nechť $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, $b \in \mathbb{R}^m$. Potom soustava*

$$Ax = b \quad (32)$$

má nezáporné řešení právě když pro každý vektor $y \in \mathbb{R}^m$ takový, že $A^T y \geq 0$, platí $b^T y \geq 0$.

Důkaz a) Má-li soustava (32) řešení $x \geq 0$ a platí-li $A^T y \geq 0$ pro jistý vektor $y \in \mathbb{R}^m$, potom $b^T y = (Ax)^T y = x^T (A^T y) \geq 0$.

b) Pro důkaz opačné implikace předpokládejme, že soustava (32) nemá nezáporné řešení. Dokážeme, že potom existuje vektor $y \in \mathbb{R}^m$ takový, že $A^T y \geq 0$ a $b^T y < 0$, což je pro naše účely vhodnější psát ve sloupcovém tvaru $y^T A_{\bullet j} \geq 0$ ($j = 1, \dots, n$), $y^T b < 0$. Toto tvrzení dokážeme indukcí podle n .

b1) Je-li $n = 1$, potom A sestává z jediného sloupce a . Nechť $W = \{\alpha a; \alpha \in \mathbb{R}\}$ je podprostor generovaný vektorem a . Podle věty 1 existuje ortogonální rozklad vektoru b

$$b = b_W + b_{W^\perp},$$

kde $b_W \in W$ a $b_{W^\perp} \in W^\perp$. Rozlišíme dva případy. Je-li $b_{W^\perp} = 0$, potom $b \in W$, takže $b = \alpha a$ pro jisté $\alpha \in \mathbb{R}$. Jelikož podle předpokladu $Ax = b$ nemá nezáporné řešení, musí být $\alpha < 0$ a $a \neq 0$, takže položíme-li $y = a$, je $y^T a = \|a\|_2^2 \geq 0$ a $y^T b = \alpha \|a\|_2^2 < 0$ a tedy y je hledaný vektor. Je-li $b_{W^\perp} \neq 0$, položme $y = -b_{W^\perp}$, potom $y^T a = 0$ a $y^T b = -\|b_{W^\perp}\|_2^2 < 0$, takže y je opět hledaný vektor.

b2) Nechť tedy tvrzení platí pro $n - 1 \geq 1$ a necht' (32) nemá nezáporné řešení, přičemž $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$. Potom ho nemá ani soustava

$$\sum_{j=1}^{n-1} A_{\bullet j} x_j = b$$

(jinak bychom pro $x_n = 0$ dostali nezáporné řešení (32)), proto podle indukčního předpokladu existuje $\bar{y} \in \mathbb{R}^m$ takové, že

$$\bar{y}^T A_{\bullet j} \geq 0 \quad (j = 1, \dots, n-1), \quad (33)$$

$$\bar{y}^T b < 0. \quad (34)$$

Je-li $\bar{y}^T A_{\bullet n} \geq 0$, je \bar{y} hledaný vektor a jsme hotovi. Předpokládejme tedy, že

$$\bar{y}^T A_{\bullet n} < 0. \quad (35)$$

Položme

$$\begin{aligned} \alpha_j &= \bar{y}^T A_{\bullet j} & (j = 1, \dots, n), \\ \beta &= \bar{y}^T b, \end{aligned}$$

potom $\alpha_1 \geq 0, \dots, \alpha_{n-1} \geq 0, \alpha_n < 0, \beta < 0$, a uvažujme soustavu

$$\sum_{j=1}^{n-1} (\alpha_n A_{\bullet j} - \alpha_j A_{\bullet n}) x_j = \alpha_n b - \beta A_{\bullet n}. \quad (36)$$

Kdyby tato soustava měla nezáporné řešení x_1, \dots, x_{n-1} , potom bychom její úpravou dostali

$$\sum_{j=1}^{n-1} A_{\bullet j} x_j + A_{\bullet n} x_n = b, \quad (37)$$

kde

$$x_n = \frac{\beta - \sum_{j=1}^{n-1} \alpha_j x_j}{\alpha_n} > 0$$

vzhledem k (33), (34), (35), takže soustava (37), a tedy i (32), by měla nezáporné řešení x_1, \dots, x_n ve sporu s předpokladem. Proto soustava (36) nemá nezáporné řešení a tedy podle indukčního předpokladu existuje vektor \tilde{y} takový, že

$$\tilde{y}^T (\alpha_n A_{\bullet j} - \alpha_j A_{\bullet n}) \geq 0 \quad (j = 1, \dots, n-1), \quad (38)$$

$$\tilde{y}^T (\alpha_n b - \beta A_{\bullet n}) < 0. \quad (39)$$

Položíme nyní

$$y = \alpha_n \tilde{y} - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \bar{y}$$

a ukážeme, že y je hledaný vektor. Pro $j = 1, \dots, n-1$ máme podle (38)

$$\begin{aligned} y^T A_{\bullet j} &= \alpha_n \tilde{y}^T A_{\bullet j} - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \bar{y}^T A_{\bullet j} \geq \alpha_j \tilde{y}^T A_{\bullet n} - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \bar{y}^T A_{\bullet j} \\ &= \alpha_j \tilde{y}^T A_{\bullet n} - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \alpha_j = 0, \end{aligned} \quad (40)$$

pro $j = n$ dostáváme

$$y^T A_{\bullet n} = \alpha_n \tilde{y}^T A_{\bullet n} - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \bar{y}^T A_{\bullet n} = \alpha_n \tilde{y}^T A_{\bullet n} - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \alpha_n = 0, \quad (41)$$

a nakonec podle (39)

$$y^T b = \alpha_n \tilde{y}^T b - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \bar{y}^T b < \beta \tilde{y}^T A_{\bullet n} - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \bar{y}^T b = \beta \tilde{y}^T A_{\bullet n} - (\tilde{y}^T A_{\bullet n}) \beta = 0, \quad (42)$$

takže z (40), (41), (42) plyne $A^T y \geq 0$ a $b^T y < 0$, čili y je hledaný vektor a důkaz indukcí je tím dokončen. \square

14 Metoda sdružených gradientů

Algoritmus (řešení $Ax = b$ s pozitivně definitní maticí A).

0. Zvol x_0 , polož $g_0 := Ax_0 - b$, $d_0 := -g_0$, $i := 0$.
1. Je-li $g_i = 0$, ukonči: x_i je řešením $Ax = b$.
2. Jinak vypočti

$$\begin{aligned} \alpha_i &:= -\frac{d_i^T g_i}{d_i^T A d_i}, \\ x_{i+1} &:= x_i + \alpha_i d_i, \\ g_{i+1} &:= Ax_{i+1} - b, \\ \beta_i &:= \frac{g_{i+1}^T g_{i+1}}{g_i^T g_i}, \\ d_{i+1} &:= -g_{i+1} + \beta_i d_i. \end{aligned}$$

3. Polož $i := i + 1$ a jdi na 1.

Věta 51 *Nechť A je pozitivně definitní. Potom pro každé $i \geq 0$ takové, že $g_i \neq 0$, je krok 2 proveditelný a platí*

$$g_{i+1}^T d_i = 0, \quad (43)$$

$$g_{i+1}^T (d_{i+1} + g_{i+1}) = 0, \quad (44)$$

$$g_{i+1}^T g_j = 0 \quad (0 \leq j < i + 1), \quad (45)$$

$$d_{i+1}^T A d_j = 0 \quad (0 \leq j < i + 1). \quad (46)$$

Důkaz Využijeme častěji faktu, že z kroku 2 algoritmu vyplývá $g_{i+1} - g_i = A(x_{i+1} - x_i) = \alpha_i A d_i$, tedy

$$g_{i+1} = g_i + \alpha_i A d_i \quad (47)$$

pro každé $i \geq 0$.

Důkaz se provádí indukcí podle i . Pro $i = 0$ máme dokázat

$$g_1^T d_0 = 0, \quad (48)$$

$$g_1^T (d_1 + g_1) = 0, \quad (49)$$

$$g_1^T g_0 = 0, \quad (50)$$

$$d_1^T A d_0 = 0. \quad (51)$$

Je-li $g_0 \neq 0$, potom $d_0 = -g_0 \neq 0$, takže $d_0^T A d_0 > 0$, čili ve vztazích pro α_0, β_0 je jmenovatel různý od nuly a krok 2 je proveditelný.

1. Z $\alpha_0 = -\frac{d_0^T g_0}{d_0^T A d_0}$ plyne $\alpha_0 > 0$ a $0 = d_0^T (g_0 + \alpha_0 A d_0) = d_0^T g_1 = g_1^T d_0$ podle (47), což je (48).
2. Vztah (49) plyne z toho, že $g_1^T (d_1 + g_1) = g_1^T \beta_0 d_0 = 0$ podle definice d_1 a (48).
3. Dále je $g_1^T g_0 = g_1^T (-d_0) = 0$ podle (48), což je (50).
4. $d_1^T A d_0 = (-g_1 + \beta_0 d_0)^T \frac{1}{\alpha_0} (g_1 - g_0) = \frac{1}{\alpha_0} (-g_1^T g_1 - \beta_0 d_0^T g_0) = \frac{1}{\alpha_0} (-g_1^T g_1 + \beta_0 g_0^T g_0) = 0$ podle definice d_1 , (47), (48), (50) a definice β_0 , což je (51).

Nechť tedy vzorce (43)–(46) platí pro $i - 1 \geq 0$, tj.

$$g_i^T d_{i-1} = 0, \quad (52)$$

$$g_i^T (d_i + g_i) = 0, \quad (53)$$

$$g_i^T g_j = 0 \quad (0 \leq j < i), \quad (54)$$

$$d_i^T A d_j = 0 \quad (0 \leq j < i), \quad (55)$$

a necht' $g_i \neq 0$. Potom pro $d_i = 0$ by z $d_i = -g_i + \beta_{i-1} d_{i-1}$ (definice d_i) plynulo $g_i = \beta_{i-1} d_{i-1}$ a $g_i^T g_i = \beta_{i-1} g_i^T d_{i-1} = 0$ podle (52), tedy $g_i = 0$, spor. Proto $d_i \neq 0$, takže krok 2 je proveditelný.

1. Z $\alpha_i = -\frac{d_i^T g_i}{d_i^T A d_i}$ plyne opět $\alpha_i > 0$ (neboť $-d_i^T g_i = g_i^T g_i > 0$ podle (53) a $d_i^T A d_i > 0$ z pozitivní definitnosti) a přenosobením $0 = d_i^T g_i + \alpha_i d_i^T A d_i = d_i^T (g_i + \alpha_i A d_i) = d_i^T g_{i+1} = g_{i+1}^T d_i$ podle (47), což je (43).
2. Dále $g_{i+1}^T (d_{i+1} + g_{i+1}) = g_{i+1}^T \beta_i d_i = 0$ podle definice d_{i+1} a (43), což dává (44).
3. Dokážeme (45) rozborem tří případů:

- a) Je-li $j = 0$, potom z (47) plyne $g_{i+1}^T g_0 = (g_i + \alpha_i Ad_i)^T g_0 = g_i^T g_0 + \alpha_i d_i^T A g_0 = g_i^T g_0 - \alpha_i d_i^T Ad_0 = 0$ podle (54), (55).
- b) Je-li $0 < j < i$, je $g_{i+1}^T g_j = (g_i + \alpha_i Ad_i)^T g_j = \alpha_i d_i^T A g_j = \alpha_i d_i^T A(-d_j + \beta_{j-1} d_{j-1}) = -\alpha_i d_i^T Ad_j + \alpha_i \beta_{j-1} d_i^T Ad_{j-1} = 0$ podle (47), (54), definice d_j a (55).
- c) Nakonec pro $j = i$ je $g_{i+1}^T g_i = (g_i + \alpha_i Ad_i)^T g_i = g_i^T g_i + \alpha_i d_i^T A(-d_i + \beta_{i-1} d_{i-1}) = -d_i^T g_i - \alpha_i d_i^T Ad_i + \alpha_i \beta_{i-1} d_i^T Ad_{i-1} = \alpha_i \beta_{i-1} d_i^T Ad_{i-1} = 0$ podle (47), definice d_i , (53), definice α_i a (55), čímž jsme indukcí dokázali (45).
4. Dokážeme (46) rozbořením dvou možných případů:
- a) Pro $0 \leq j < i$ je $d_{i+1}^T Ad_j = (-g_{i+1} + \beta_i d_i)^T Ad_j = -g_{i+1}^T Ad_j = -g_{i+1}^T \frac{1}{\alpha_j} (g_{j+1} - g_j) = 0$ podle definice d_{i+1} , (55), (47) a (45).
- b) Pro $j = i$ je $d_{i+1}^T Ad_i = (-g_{i+1} + \beta_i d_i)^T \frac{1}{\alpha_i} (g_{i+1} - g_i) = \frac{1}{\alpha_i} (-g_{i+1}^T g_{i+1} + g_{i+1}^T g_i + \beta_i d_i^T g_{i+1} - \beta_i d_i^T g_i) = \frac{1}{\alpha_i} (-g_{i+1}^T g_{i+1} + \beta_i g_i^T g_i) = 0$ podle definice d_{i+1} , (47), (45), (43), (53) a definice β_i , což dává (46).

□

Věta 52 *Nechť A je pozitivně definitní. Potom existuje $m \leq n$ tak, že $g_m = 0$, tj. x_m je řešením $Ax = b$.*

Důkaz Jestliže $g_m = 0$ pro jisté $0 \leq m \leq n - 1$, je tvrzení dokázáno. Předpokládejme tedy, že $g_0 \neq 0, \dots, g_{n-1} \neq 0$. Dokážeme, že potom $g_n = 0$. Vektory g_0, \dots, g_{n-1} jsou nenulové ortogonální a tedy jsou lineárně nezávislé, takže tvoří bázi a g_n lze psát ve tvaru $g_n = \sum_{j=0}^{n-1} \gamma_j g_j$ a odtud podle (45) je $g_n^T g_n = \sum_{j=0}^{n-1} \gamma_j (g_n^T g_j) = 0$, tedy $g_n = 0$. □

15 Vlastní čísla a vektory

Definice Nechť $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$. Platí-li

$$Ax = \lambda x$$

pro jisté $\lambda \in \mathbb{C}$ a $0 \neq x \in \mathbb{C}^n$, potom λ se nazývá vlastním číslem matice A a vektor x vlastním vektorem příslušným k tomuto vlastnímu číslu.

Definice Matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ je podobná matici $B \in \mathbb{C}^{n \times n}$ jestliže platí $A = SBS^{-1}$ pro jistou regulární matici $S \in \mathbb{C}^{n \times n}$.

Věta 53 *Podobné matice mají stejná vlastní čísla.*

Důkaz Nechť $A = SBS^{-1}$ a nechť λ je vlastní číslo matice A , tj. $Ax = \lambda x$, $x \neq 0$. Potom z rovnosti $SBS^{-1}x = \lambda x$ dostáváme $B(S^{-1}x) = \lambda(S^{-1}x)$, kde $S^{-1}x \neq 0$ neboť S je regulární a $x \neq 0$, takže λ je vlastní číslo B . Dokázali jsme, že každé vlastní číslo A je vlastním číslem B . Použijeme-li vztahu $B = S^{-1}AS = S^{-1}A(S^{-1})^{-1}$, dostáváme

aplikací předchozího výsledku, že každé vlastní číslo B je vlastním číslem A , takže obě matice mají stejná vlastní čísla. \square

Definice Matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ se nazývá diagonalizovatelná jestliže je podobná diagonální matici.

Věta 54 Matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ je diagonalizovatelná právě když má n lineárně nezávislých vlastních vektorů.

Důkaz Je-li A diagonalizovatelná, potom $A = S\Lambda S^{-1}$ pro jistou regulární matici S a diagonální matici Λ . Podle věty 53 sestává diagonála matice Λ právě ze všech vlastních čísel matice A . Ze vztahu $AS = S\Lambda$ dostáváme potom

$$AS_{\bullet j} = \Lambda_{jj}S_{\bullet j},$$

takže $S_{\bullet j}$ je vlastní vektor příslušející vlastnímu číslu Λ_{jj} ($j = 1, \dots, n$). Protože S je regulární, jsou její sloupce lineárně nezávislé, takže A má n lineárně nezávislých vlastních vektorů.

Naopak, necht' A má n lineárně nezávislých vlastních vektorů x_1, \dots, x_n příslušejících vlastním číslům $\lambda_1, \dots, \lambda_n$. Položíme-li $\Lambda = \text{diag}(\lambda_1, \dots, \lambda_n)$ a je-li S matice sestávající ze sloupců x_1, \dots, x_n , potom S je regulární protože její sloupce jsou podle předpokladu lineárně nezávislé, a pro $j = 1, \dots, n$ platí

$$(AS)_{\bullet j} = AS_{\bullet j} = Ax_j = \lambda_j x_j = (S\Lambda)_{\bullet j},$$

tedy $AS = S\Lambda$ a $A = S\Lambda S^{-1}$, takže A je diagonalizovatelná. \square

Věta 55 Jsou-li všechna vlastní čísla matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ navzájem různá, potom A je diagonalizovatelná.

Důkaz Necht' A má n navzájem různých vlastních čísel $\lambda_1, \dots, \lambda_n$ a necht' x_1, \dots, x_n jsou k nim příslušné vlastní vektory. Dokážeme, že x_1, \dots, x_n jsou lineárně nezávislé. Předpokládejme sporem, že jsou lineárně závislé. Potom mezi všemi jejich netriviálními lineárními kombinacemi, které se rovnají nule, existuje taková, která má nejmenší počet nenulových koeficientů. Necht' je to lineární kombinace

$$\alpha_{i_1} x_{i_1} + \dots + \alpha_{i_m} x_{i_m} = 0, \tag{56}$$

kde jsme vzali pouze členy s nenulovými koeficienty, takže $\alpha_{i_j} \neq 0$ pro $j = 1, \dots, m$ a $m \geq 2$, neboť všechny vektory x_j jsou nenulové. Přenásobením (56) maticí A dostáváme

$$A(\alpha_{i_1} x_{i_1} + \dots + \alpha_{i_m} x_{i_m}) = \alpha_{i_1} \lambda_{i_1} x_{i_1} + \dots + \alpha_{i_m} \lambda_{i_m} x_{i_m} = 0. \tag{57}$$

Vynásobíme-li nyní rovnici (56) číslem λ_{i_m} a odečteme ji od rovnice (57), dostáváme

$$\alpha_{i_1} (\lambda_{i_1} - \lambda_{i_m}) x_{i_1} + \dots + \alpha_{i_{m-1}} (\lambda_{i_{m-1}} - \lambda_{i_m}) x_{i_{m-1}} = 0,$$

kde všechny koeficienty jsou podle předpokladu různosti vlastních čísel nenulové, čímž jsme dostali netriviální lineární kombinaci s $m - 1$ nenulovými koeficienty, což je v rozporu s definicí m jakožto nejmenšího počtu nenulových koeficientů v netriviální lineární kombinaci. Tím jsme dokázali sporem, že vlastní vektory x_1, \dots, x_n jsou lineárně nezávislé a tedy podle věty 54 je matice A diagonalizovatelná. \square

Věta 56 *Nechť $A \in \mathbb{C}^{m \times n}$ a $B \in \mathbb{C}^{n \times m}$, $m \leq n$. Potom vlastními čísly matice BA jsou právě všechna vlastní čísla matice AB (počítaná v obou případech s jejich násobnostmi), plus dodatečných $n - m$ vlastních čísel matice BA rovných nule. Je-li $m = n$, potom AB a BA mají stejná vlastní čísla; je-li navíc jedna z matic A, B regulární, potom AB a BA jsou podobné.*

Důkaz Platí

$$\begin{pmatrix} AB & 0 \\ B & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} I & A \\ 0 & I \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} AB & ABA \\ B & BA \end{pmatrix},$$

$$\begin{pmatrix} I & A \\ 0 & I \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ B & BA \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} AB & ABA \\ B & BA \end{pmatrix},$$

kde všechny matice jsou z $\mathbb{C}^{(m+n) \times (m+n)}$. Protože matice

$$\begin{pmatrix} I & A \\ 0 & I \end{pmatrix}$$

je regulární, dostáváme

$$\begin{pmatrix} I & A \\ 0 & I \end{pmatrix}^{-1} \begin{pmatrix} AB & 0 \\ B & 0 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} I & A \\ 0 & I \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ B & BA \end{pmatrix},$$

takže matice

$$\begin{pmatrix} AB & 0 \\ B & 0 \end{pmatrix} \quad \text{a} \quad \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ B & BA \end{pmatrix}$$

jsou podobné a proto mají stejná vlastní čísla. Vlastní čísla první z nich jsou vlastní čísla AB plus n nul, vlastní čísla druhé z nich jsou vlastní čísla BA plus m nul. Z toho plyne první tvrzení věty. Druhé z něj plyne přímo, a v případě že např. A je regulární platí $AB = A(BA)A^{-1}$, takže AB a BA jsou podobné. \square

Věta 57 *Nechť pro matice $A, B \in \mathbb{C}^{n \times n}$ platí $AB = BA$. Potom ke každému vlastnímu číslu A existuje vlastní vektor, který je rovněž vlastním vektorem B (příslušejícím obecně k jinému vlastnímu číslu).*

Důkaz Nechť $Ax = \lambda x$, $\lambda \in \mathbb{C}$, $0 \neq x \in \mathbb{C}^n$. Uvažujme posloupnost vektorů x, Bx, B^2x, \dots . Jelikož prostor \mathbb{C}^n je n -rozměrný, musí existovat $k \leq n$ takové, že $B^k x$ je lineární kombinací vektorů $x, Bx, B^2x, \dots, B^{k-1}x$, tj.

$$B^k x = \sum_{j=0}^{k-1} \beta_j B^j x.$$

Potom platí

$$BX = XC, \quad (58)$$

kde X je matice o sloupcích $x, Bx, \dots, B^{k-1}x$ a

$$C = \begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 & \dots & 0 & \beta_0 \\ 1 & 0 & 0 & \dots & 0 & \beta_1 \\ 0 & 1 & 0 & \dots & 0 & \beta_2 \\ \vdots & \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ 0 & 0 & 0 & \dots & 1 & \beta_{k-1} \end{pmatrix},$$

tj. $X \in \mathbb{R}^{n \times k}$ a $C \in \mathbb{C}^{k \times k}$. Necht' $\mu \in \mathbb{C}$ je libovolné vlastní číslo matice C a $y \in \mathbb{C}^k$ jemu odpovídající vlastní vektor. Z (58) potom plyne

$$BXy = XCy = X\mu y = \mu Xy,$$

takže $z = Xy$ je vlastní vektor B (sloupce X jsou podle konstrukce k lineárně nezávislé a $y \neq 0$, takže $Xy \neq 0$) a platí pro něj

$$z = \sum_{j=0}^{k-1} y_{j+1} B^j x.$$

Nyní, z $AB = BA$ plyne $AB^j = B^j A$ pro každé $j \geq 1$. Pro $j = 1$ je to předpoklad věty, a dále indukcí: z $AB^{j-1} = B^{j-1} A$ plyne $AB^j = AB^{j-1} B = B^{j-1} AB = B^{j-1} BA = B^j A$. Tedy

$$Az = \sum_{j=0}^{k-1} y_{j+1} AB^j x = \sum_{j=0}^{k-1} y_{j+1} B^j Ax = \sum_{j=0}^{k-1} y_{j+1} B^j \lambda x = \lambda \sum_{j=0}^{k-1} y_{j+1} B^j x = \lambda z,$$

takže z je vlastním vektorem jak A , tak B . □

16 Schurova triangularizační věta

Definice Matice $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$ se nazývá unitární jestliže $U^* U = I$.

Věta 58 (Schurova triangularizační věta) Ke každé matici $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ existuje unitární matice $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$ a horní trojúhelníková matice $T \in \mathbb{C}^{n \times n}$ tak, že

$$A = UTU^*,$$

přičemž diagonálu matice T tvoří právě všechna vlastní čísla matice A v libovolném předem daném pořadí. Je-li $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ a jsou-li všechna vlastní čísla matice A reálná, potom U lze zvolit reálnou ortogonální a T reálnou.

Důkaz Důkaz provedeme indukcí podle n . Pro $n = 1$ stačí položit $U = (1)$, $T = (A_{11})$. Nechť tedy tvrzení platí až do $n - 1 \geq 1$ a nechť $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$. Nechť $\lambda_1, \dots, \lambda_n$ jsou vlastní čísla matice A ve zvoleném pořadí a nechť x je vlastní vektor příslušný k λ_1 , $\|x\|_2 = 1$. Doplňme x na unitární matici $U_1 = (x \ X)$, kde $X \in \mathbb{C}^{n \times (n-1)}$. Potom

$$\begin{aligned} U_1^* A U_1 &= \begin{pmatrix} x^* \\ X^* \end{pmatrix} A (x \ X) = \begin{pmatrix} x^* A x & x^* A X \\ X^* A x & X^* A X \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} \lambda_1 & x^* A X \\ \lambda_1 X^* x & X^* A X \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \lambda_1 & x^* A X \\ 0 & X^* A X \end{pmatrix}. \end{aligned}$$

Protože U_1 je unitární, je výsledná matice podobná A , takže má stejná vlastní čísla, proto matice $X^* A X$ musí mít zbylá vlastní čísla $\lambda_2, \dots, \lambda_n$. K této matici podle indukčního předpokladu existuje unitární matice \tilde{U} taková, že $\tilde{U}^* X^* A X \tilde{U} = \tilde{T}$, kde \tilde{T} je horní trojúhelníková matice s diagonálními prvky $\lambda_2, \dots, \lambda_n$. Potom

$$\begin{aligned} \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix}^* U_1^* A U_1 \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix} &= \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U}^* \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \lambda_1 & x^* A X \\ 0 & X^* A X \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix} \\ &= \begin{pmatrix} \lambda_1 & x^* A X \tilde{U} \\ 0 & \tilde{U}^* X^* A X \tilde{U} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \lambda_1 & x^* A X \tilde{U} \\ 0 & \tilde{T} \end{pmatrix}, \end{aligned}$$

takže položíme-li

$$U = U_1 \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix},$$

je U , jakožto součin unitárních matic, unitární a platí

$$A = U T U^*,$$

kde

$$T = \begin{pmatrix} \lambda_1 & x^* A X \tilde{U} \\ 0 & \tilde{T} \end{pmatrix}$$

je horní trojúhelníková matice s diagonálními prvky $\lambda_1, \dots, \lambda_n$. Je-li A reálná a má-li reálná vlastní čísla, potom matice U_1 i \tilde{U} lze zvolit reálné ortogonální a tedy i výsledná matice U je reálná ortogonální a $T = U^T A U$ je reálná. \square

Věta 59 (Schurova triangularizační věta, reálná forma) Ke každé matici $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ existuje ortogonální matice $Q \in \mathbb{R}^{n \times n}$ taková, že

$$A = Q T Q^T,$$

kde $T \in \mathbb{R}^{n \times n}$ je blokově diagonální horní trojúhelníková matice, na jejíž diagonále stojí buď bloky 1×1 sestávající z reálných vlastních čísel A , nebo bloky 2×2 jejichž vlastní čísla jsou dvojice komplexně sdružených vlastních čísel A . Přitom Q je možno volit tak, že diagonální bloky mohou být seřazeny v libovolném předem daném pořadí.

Důkaz Důkaz provedeme indukcí podle n . Pro $n = 1$ má matice právě jedno reálné vlastní číslo A_{11} a stačí volit $Q = (1)$, $T = (A_{11})$. Nechť tedy tvrzení platí až do $n - 1 \geq 1$ a nechť $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$. Jestliže první blok ve zvoleném pořadí je matice 1×1 sestávající z reálného vlastního čísla λ_1 , postupujeme jako v důkazu věty 58. Jestliže první blok odpovídá dvojici komplexně sdružených vlastních čísel $\lambda_1 \pm \lambda_2 i$, $\lambda_1, \lambda_2 \in \mathbb{R}$, $\lambda_2 \neq 0$, zvolme vlastní vektor $x = x_1 + x_2 i \neq 0$ odpovídající vlastnímu číslu $\lambda = \lambda_1 + \lambda_2 i$ ($x_1, x_2 \in \mathbb{R}$), potom z $Ax = \lambda x$ plyne

$$Ax_1 = \lambda_1 x_1 - \lambda_2 x_2, \quad (59)$$

$$Ax_2 = \lambda_2 x_1 + \lambda_1 x_2. \quad (60)$$

Přitom platí

$$x_1 = \frac{1}{2}(x + \bar{x}), \quad (61)$$

$$x_2 = \frac{1}{2i}(x - \bar{x}). \quad (62)$$

Vektory x, \bar{x} jsou lineárně nezávislé: kdyby byly lineárně závislé, existovalo by $\alpha \neq 0$ tak, že $\bar{x} = \alpha x$, z čehož by plynulo $\alpha \lambda x = \alpha Ax = A(\alpha x) = A\bar{x} = \bar{\lambda} \bar{x} = \alpha \bar{\lambda} x$ a odtud $\lambda = \bar{\lambda}$ ve sporu s $\lambda_2 \neq 0$. Podle (61), (62) jsou tedy x_1, x_2 lineárně nezávislé. Položme $X = (x_1 \ x_2) \in \mathbb{R}^{n \times 2}$, potom podle věty 29 existuje matice $\hat{Q} \in \mathbb{R}^{n \times 2}$ s ortonormálními sloupci a regulární matice $R \in \mathbb{R}^{2 \times 2}$ tak, že $X = \hat{Q}R$. Z (59), (60) plyne

$$AX = X \begin{pmatrix} \lambda_1 & \lambda_2 \\ -\lambda_2 & \lambda_1 \end{pmatrix},$$

tedy

$$A\hat{Q}R = \hat{Q}R \begin{pmatrix} \lambda_1 & \lambda_2 \\ -\lambda_2 & \lambda_1 \end{pmatrix}$$

a odtud

$$\hat{Q}^T A \hat{Q} = R \begin{pmatrix} \lambda_1 & \lambda_2 \\ -\lambda_2 & \lambda_1 \end{pmatrix} R^{-1}. \quad (63)$$

Doplníme-li nyní matici $\hat{Q} \in \mathbb{R}^{n \times 2}$ na ortogonální matici $\tilde{Q} = (\hat{Q} \ Q_1)$, potom

$$Q_1^T A \hat{Q} = Q_1^T \hat{Q} R \begin{pmatrix} \lambda_1 & \lambda_2 \\ -\lambda_2 & \lambda_1 \end{pmatrix} R^{-1} = 0$$

(neboť $Q_1^T \hat{Q} = 0$) a tedy

$$\tilde{Q}^T A \tilde{Q} = \begin{pmatrix} \hat{Q}^T \\ Q_1^T \end{pmatrix} A (\hat{Q} \ Q_1) = \begin{pmatrix} \hat{Q}^T A \hat{Q} & \hat{Q}^T A Q_1 \\ Q_1^T A \hat{Q} & Q_1^T A Q_1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \hat{Q}^T A \hat{Q} & \hat{Q}^T A Q_1 \\ 0 & Q_1^T A Q_1 \end{pmatrix},$$

přičemž levý horní blok $\hat{Q}^T A \hat{Q}$ je vzhledem k (63) podobný matici

$$\begin{pmatrix} \lambda_1 & \lambda_2 \\ -\lambda_2 & \lambda_1 \end{pmatrix},$$

jejíž vlastní čísla jsou $\lambda_1 \pm \lambda_2 i$. Na pravou dolní matici $Q_1^T A Q_1$ nyní aplikujeme indukční předpoklad tak jako v důkazu věty 58, čímž je tvrzení dokázáno. \square

Věta 60 *Nechť pro $A, B \in \mathbb{C}^{n \times n}$ platí $AB = BA$. Potom existuje unitární matice U a horní trojúhelníkové matice T_1, T_2 tak, že platí*

$$A = UT_1U^*, \quad (64)$$

$$B = UT_2U^*. \quad (65)$$

Jsou-li A, B reálné a jsou-li všechna jejich vlastní čísla reálná, potom U lze zvolit reálnou ortogonální a T_1, T_2 reálné.

Důkaz Důkaz provedeme indukcí podle n . Pro $n = 1$ je tvrzení zřejmé, neboť stačí položit $U = I_1, T_1 = A, T_2 = B$. Nechť tedy tvrzení platí až do $n - 1 \geq 1$ včetně a nechť $A, B \in \mathbb{C}^{n \times n}, AB = BA$. Podle věty 57 mají A a B společný vlastní vektor $x \in \mathbb{C}^n$, tj. platí $Ax = \lambda x, Bx = \mu x, \|x\|_2 = 1$. Použijeme nyní tento *společný* vlastní vektor tak, jak jsme to učinili v důkazu Schurovy triangularizační věty 58: doplníme x na unitární matici $U_1 = (x \ X)$, potom, jak je ukázáno v důkazu věty 58, platí

$$U_1^*AU_1 = \begin{pmatrix} \lambda & x^*AX \\ 0 & X^*AX \end{pmatrix},$$

$$U_1^*BU_1 = \begin{pmatrix} \mu & x^*BX \\ 0 & X^*BX \end{pmatrix},$$

přičemž $(X^*AX)(X^*BX) = X^*ABX = X^*BAX = (X^*BX)(X^*AX)$, takže matice X^*AX, X^*BX komutují a podle indukčního předpokladu existuje unitární matice \tilde{U} taková, že

$$\tilde{U}^*X^*AX\tilde{U} = \tilde{T}_1,$$

$$\tilde{U}^*X^*BX\tilde{U} = \tilde{T}_2,$$

kde \tilde{T}_1, \tilde{T}_2 jsou horní trojúhelníkové matice. Potom dostáváme

$$\begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix}^* U_1^*AU_1 \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \lambda & x^*AX\tilde{U} \\ 0 & \tilde{T}_1 \end{pmatrix},$$

$$\begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix}^* U_1^*BU_1 \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \mu & x^*BX\tilde{U} \\ 0 & \tilde{T}_2 \end{pmatrix},$$

takže (64), (65) platí pro

$$U = U_1 \begin{pmatrix} 1 & 0^T \\ 0 & \tilde{U} \end{pmatrix}, \quad T_1 = \begin{pmatrix} \lambda & x^*AX\tilde{U} \\ 0 & \tilde{T}_1 \end{pmatrix}, \quad T_2 = \begin{pmatrix} \mu & x^*BX\tilde{U} \\ 0 & \tilde{T}_2 \end{pmatrix}.$$

Zbývající tvrzení pro reálné matice s reálnými vlastními čísly je zřejmé, protože celou konstrukci lze potom provést v reálných číslech. \square

Věta 61 *Ke každé matici $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ a ke každému $\varepsilon > 0$ existuje diagonalizovatelná matice $A' \in \mathbb{C}^{n \times n}$ taková, že*

$$\|A - A'\|_F < \varepsilon.$$

Důkaz Podle Schurovy triangularizační věty 58 lze A rozložit ve tvaru $A = UTU^*$, kde U je unitární a T je horní trojúhelníková. Položme

$$\delta = \frac{\min(\varepsilon, K)}{2n^2},$$

kde $K = 1$ jsou-li všechny diagonální prvky matice T stejné, a

$$K = \min_{ij} \{|T_{ii} - T_{jj}|; T_{ii} \neq T_{jj}\}$$

jinak. Necht' Δ je diagonální matice s diagonálními prvky $\Delta_{ii} = i$ ($i = 1, \dots, n$). Ukážeme, že matice

$$A' = U(T + \delta\Delta)U^* \quad (66)$$

má požadovanou vlastnost. Především všechny diagonální prvky horní trojúhelníkové matice $T + \delta\Delta$ jsou navzájem různé. Kdyby totiž platilo $T_{kk} + \delta k = T_{\ell\ell} + \delta\ell$ pro jistá $k \neq \ell$, potom

$$0 \neq |T_{kk} - T_{\ell\ell}| = |k - \ell|\delta < n\delta < K = \min_{ij} \{|T_{ii} - T_{jj}|; T_{ii} \neq T_{jj}\},$$

což je spor. Proto A' , která je podle (66) podobná matici $T + \delta\Delta$, má všechna vlastní čísla vzájemně různá a je tedy podle věty 55 diagonalizovatelná. Nakonec

$$\|A - A'\|_F = \|U\delta\Delta U^*\|_F = \delta\|\Delta\|_F = \delta\sqrt{1^2 + \dots + n^2} \leq \delta n^2 < \varepsilon,$$

čímž je důkaz dokončen. □

17 Unitární diagonalizovatelnost

Definice Matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ se nazývá unitárně diagonalizovatelná jestliže existuje unitární matice $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$ taková, že U^*AU je diagonální matice.

Definice Matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ se nazývá normální jestliže $A^*A = AA^*$.

Věta 62 Normální horní trojúhelníková matice je diagonální.

Důkaz Důkaz provedeme indukcí podle řádu n matice. Je-li $n = 1$, je tvrzení zřejmé. Necht' tedy tvrzení platí pro $n-1 \geq 1$ a necht' $T \in \mathbb{C}^{n \times n}$ je normální horní trojúhelníková matice. Potom T lze psát ve tvaru

$$T = \begin{pmatrix} \tau & t \\ 0 & \tilde{T} \end{pmatrix}, \quad (67)$$

kde $\tau \in \mathbb{C}$, $t \in \mathbb{C}^{1 \times (n-1)}$ a $\tilde{T} \in \mathbb{C}^{(n-1) \times (n-1)}$ je horní trojúhelníková. Z (67) dostáváme

$$T^*T = \begin{pmatrix} \tau^* & 0^T \\ t^* & \tilde{T}^* \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \tau & t \\ 0 & \tilde{T} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} |\tau|^2 & \tau^*t \\ \tau t^* & t^*t + \tilde{T}^*\tilde{T} \end{pmatrix},$$

$$TT^* = \begin{pmatrix} \tau & t \\ 0 & \tilde{T} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} \tau^* & 0^T \\ t^* & \tilde{T}^* \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} |\tau|^2 + \|t\|_2^2 & t\tilde{T}^* \\ \tilde{T}t^* & \tilde{T}\tilde{T}^* \end{pmatrix},$$

a vzhledem k tomu, že obě matice se rovnají, platí $|\tau|^2 = |\tau|^2 + \|t\|_2^2$, z čehož plyne $t = 0^T$, a rovněž $\tilde{T}^*\tilde{T} = \tilde{T}\tilde{T}^*$, tedy horní trojúhelníková matice $\tilde{T} \in \mathbb{C}^{(n-1) \times (n-1)}$ je normální a podle indukčního předpokladu je proto diagonální. Z toho plyne, že i matice T ve tvaru (67) je diagonální, čímž je tvrzení indukci dokázáno. \square

Věta 63 Matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ je unitárně diagonalizovatelná právě když je normální.

Důkaz a) Je-li A unitárně diagonalizovatelná, potom $A = U\Lambda U^*$ pro jistou unitární matici U a diagonální matici Λ . Protože diagonální matice Λ je evidentně normální, platí

$$A^*A = U\Lambda^*U^*U\Lambda U^* = U\Lambda^*\Lambda U^* = U\Lambda\Lambda^*U^* = (U\Lambda U^*)(U\Lambda^*U^*) = AA^*,$$

takže A je normální.

b) Naopak, nechť A je normální. Podle Schurovy triangularizační věty 58 má A rozklad

$$A = UTU^*, \tag{68}$$

kde U je unitární a T je horní trojúhelníková matice, takže $T = U^*AU$ a z normality A plyne

$$T^*T = U^*A^*AU = U^*AA^*U = TT^*,$$

proto T je normální a tedy podle věty 62 je diagonální. V rozkladu (68) je tedy U unitární a T diagonální, takže A je unitárně diagonalizovatelná. \square

18 Hermitovské matice

Definice Matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ se nazývá hermitovská jestliže $A^* = A$.

Věta 64 Hermitovská matice má všechna vlastní čísla reálná.

Důkaz Nechť $\lambda \in \mathbb{C}$ je libovolné vlastní číslo hermitovské matice $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ a nechť $x \in \mathbb{C}^n$ je k němu příslušný vlastní vektor. Potom z rovnice $Ax = \lambda x$ přenásobením vektorem x^* dostáváme

$$x^*Ax = \lambda x^*x,$$

kde $(x^*Ax)^* = x^*A^*x = x^*Ax$, takže číslo x^*Ax je reálné stejně tak jako $x^*x = \|x\|_2^2 > 0$, z čehož plyne že λ je reálné. \square

Značení Vlastní čísla hermitovské matice značíme $\lambda_1(A), \dots, \lambda_n(A)$ a číslováme je v pořadí $\lambda_1(A) \geq \dots \geq \lambda_n(A)$.

Věta 65 (spektrální věta pro hermitovské matice) *Ke každé hermitovské matici $A \in \mathbb{C}^{n \times n}$ existuje unitární matice $U \in \mathbb{C}^{n \times n}$ taková, že platí*

$$A = U\Lambda U^*, \quad (69)$$

kde

$$\Lambda = \text{diag}(\lambda_1(A), \dots, \lambda_n(A)).$$

Přitom j -tý sloupec matice U je vlastní vektor příslušející k vlastnímu číslu $\lambda_j(A)$ ($j = 1, \dots, n$). Je-li $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$, potom U lze volit reálnou ortogonální.

Důkaz Hermitovská matice A splňuje $A^*A = A^2 = AA^*$, je tedy normální a podle věty 63 má rozklad tvaru (69), kde U je unitární a Λ diagonální. Z důkazu téže věty plyne, že (69) je Schurův rozklad matice A , ve kterém podle Schurovy triangularizační věty 58 lze dosáhnout seřazení vlastních čísel matice A na diagonále Λ v libovolném předepsaném pořadí, tedy i v pořadí $\lambda_1(A), \dots, \lambda_n(A)$, a v případě že A je reálná lze U volit reálnou ortogonální. Z (69) plyne $AU = U\Lambda$, tedy $AU_{\bullet j} = \lambda_j(A)U_{\bullet j}$, takže $U_{\bullet j}$ je vlastní vektor příslušející k $\lambda_j(A)$ ($j = 1, \dots, n$). \square

Věta 66 *Pro každou matici $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ je matice A^*A hermitovská a všechna její vlastní čísla jsou nezáporná.*

Důkaz A^*A je hermitovská neboť $(A^*A)^* = A^*A$. Je-li λ libovolné její vlastní číslo a x k němu příslušný vlastní vektor, potom z $A^*Ax = \lambda x$ plyne $x^*A^*Ax = \lambda x^*x$, kde $x^*A^*Ax = (Ax)^*(Ax) = \|Ax\|_2^2 \geq 0$ a $x^*x = \|x\|_2^2 > 0$, takže $\lambda \geq 0$. \square

19 SVD rozklad II

Věta 67 (SVD rozklad pro komplexní matice) *Nechť $A \in \mathbb{C}^{m \times n}$ a $q = \min\{m, n\}$. Potom existuje matice $\Sigma = (\sigma_{ij}) \in \mathbb{R}^{m \times n}$ splňující $\sigma_{ij} = 0$ pro $i \neq j$ a $\sigma_{11} \geq \sigma_{22} \geq \dots \geq \sigma_{qq} \geq 0$ a unitární matice $U \in \mathbb{C}^{m \times m}$, $V \in \mathbb{C}^{n \times n}$ takové, že platí*

$$A = U\Sigma V^*.$$

Je-li $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$, potom U, V lze volit reálné ortogonální.

Důkaz Matice A^*A je podle věty 66 hermitovská s nezápornými vlastními čísly a má podle věty 65 spektrální rozklad

$$A^*A = V\Lambda V^* \quad (70)$$

kde V je unitární a Λ je diagonální s diagonálními prvky $\lambda_1(A^*A) \geq \dots \geq \lambda_r(A^*A) > 0 = \lambda_{r+1}(A^*A) = \dots = \lambda_n(A^*A)$, kde jsme r označili index posledního kladného vlastního čísla. Je-li $r = 0$, potom podle (70) je $A^*A = 0$ a tedy $A = 0$ a stačí položit $\Sigma = 0, U = I, V = I$. Nechť tedy $r \geq 1$. Položme

$$S = \text{diag}(\sqrt{\lambda_1(A^*A)}, \dots, \sqrt{\lambda_r(A^*A)}),$$

potom $S \in \mathbb{R}^{r \times r}$ je regulární a

$$\Lambda = \begin{pmatrix} S^2 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Píšeme-li V ve tvaru $V = (V_1 \ V_2)$, kde $V_1 \in \mathbb{C}^{n \times r}$ a $V_2 \in \mathbb{C}^{n \times (n-r)}$, potom z (70) plyne

$$V^* A^* A V = \begin{pmatrix} V_1^* \\ V_2^* \end{pmatrix} A^* A (V_1 \ V_2) = \begin{pmatrix} V_1^* A^* A V_1 & V_1^* A^* A V_2 \\ V_2^* A^* A V_1 & V_2^* A^* A V_2 \end{pmatrix} = \Lambda = \begin{pmatrix} S^2 & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Porovnáním bloků na místech (2, 2) dostáváme

$$(AV_2)^* AV_2 = V_2^* A^* A V_2 = 0,$$

z čehož plyne

$$AV_2 = 0, \tag{71}$$

a porovnáním bloků (1, 1) dostáváme

$$V_1^* A^* A V_1 = S^2$$

a odsud

$$(AV_1 S^{-1})^* (AV_1 S^{-1}) = S^{-1} V_1^* A^* A V_1 S^{-1} = I. \tag{72}$$

Tedy matice

$$U_1 = AV_1 S^{-1} \in \mathbb{C}^{m \times r}$$

má ortonormální sloupce. Doplňme-li ji na ortogonální matici $U = (U_1 \ U_2) \in \mathbb{C}^{m \times m}$, potom

$$U_2^* AV_1 = U_2^* U_1 S = 0 \tag{73}$$

a podle (71), (72), (73) platí

$$U^* A V = \begin{pmatrix} U_1^* A V_1 & U_1^* A V_2 \\ U_2^* A V_1 & U_2^* A V_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} S & 0 \\ 0 & 0 \end{pmatrix} = \Sigma,$$

tedy

$$A = U \Sigma V^*,$$

což je hledaný rozklad. Je-li A reálná, potom podle věty 65 lze matici V v rozkladu (70) volit reálnou ortogonální, potom i U_1 je reálná a lze ji doplnit na reálnou ortogonální matici U . \square

20 Vlastní čísla symetrických matic

Věta 68 (spektrální věta pro symetrické matice) *Ke každé symetrické matici $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ existuje ortogonální matice $Q \in \mathbb{R}^{n \times n}$ taková, že platí*

$$A = Q \Lambda Q^T,$$

kde

$$\Lambda = \text{diag}(\lambda_1(A), \dots, \lambda_n(A)).$$

Přítom j -tý sloupec matice Q je vlastní vektor příslušející k vlastnímu číslu $\lambda_j(A)$ ($j = 1, \dots, n$).

Důkaz Symetrická matice je hermitovská, takže pro ni platí věta 65 v její reálné formě. \square

Věta 69 (Courant-Fischer) Pro každou symetrickou matici $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ platí

$$\lambda_k(A) = \max_{\dim W=k} \min_{0 \neq x \in W} \frac{x^T A x}{x^T x} = \max_{\dim W=k} \min_{\substack{x \in W \\ \|x\|_2=1}} x^T A x \quad (74)$$

($k = 1, \dots, n$), kde maximum se bere přes všechny podprostory \mathbb{R}^n dimenze k .

Důkaz Podle věty 68 má A spektrální rozklad

$$A = Q \Lambda Q^T, \quad (75)$$

kde Q je ortogonální a $\Lambda = \text{diag}(\lambda_1(A), \dots, \lambda_n(A))$. Z (75) plyne

$$A Q_{\bullet j} = \lambda_j(A) Q_{\bullet j} \quad (76)$$

pro každé j . Uvažujme nyní libovolné $k \in \{1, \dots, n\}$, a necht' \hat{W} je podprostor generovaný sloupci $Q_{\bullet 1}, \dots, Q_{\bullet k}$. Potom $\dim \hat{W} = k$ a každý vektor $0 \neq x \in \hat{W}$ lze psát ve tvaru $x = \sum_{j=1}^k \alpha_j Q_{\bullet j}$, takže s využitím ortogonalit Q a vztahu (76) dostáváme

$$\begin{aligned} x^T A x &= \left(\sum_{j=1}^k \alpha_j Q_{\bullet j} \right) A \left(\sum_{j=1}^k \alpha_j Q_{\bullet j} \right) = \left(\sum_{j=1}^k \alpha_j Q_{\bullet j} \right) \left(\sum_{j=1}^k \alpha_j \lambda_j(A) Q_{\bullet j} \right) \\ &= \sum_{j=1}^k \alpha_j^2 \lambda_j(A) \geq \left(\min_{j=1, \dots, k} \lambda_j(A) \right) \sum_{j=1}^k \alpha_j^2 = \lambda_k(A) (x^T x), \end{aligned} \quad (77)$$

což dává

$$\frac{x^T A x}{x^T x} \geq \lambda_k(A)$$

pro každé $0 \neq x \in \hat{W}$ a tedy

$$\min_{0 \neq x \in \hat{W}} \frac{x^T A x}{x^T x} \geq \lambda_k(A),$$

z čehož plyne

$$\max_{\dim W=k} \min_{0 \neq x \in W} \frac{x^T A x}{x^T x} \geq \lambda_k(A). \quad (78)$$

Pro důkaz opačné nerovnosti zvolme libovolný podprostor W prostoru \mathbb{R}^n dimenze k . Protože podprostor \tilde{W} generovaný sloupci $Q_{\bullet k}, \dots, Q_{\bullet n}$ má dimenzi $n - k + 1$, je součet

dimenzí obou podprostorů roven $n + 1 > n$, z čehož plyne $\dim(W \cap \tilde{W}) \geq 1$ a existuje tedy vektor $0 \neq x \in W \cap \tilde{W}$ pro který, píšeme-li ho ve tvaru $x = \sum_{j=k}^n \alpha_j Q_{\bullet j}$, podobně jako v (77) dostáváme

$$\begin{aligned} x^T A x &= \left(\sum_{j=k}^n \alpha_j Q_{\bullet j} \right) A \left(\sum_{j=k}^n \alpha_j Q_{\bullet j} \right) = \left(\sum_{j=k}^n \alpha_j Q_{\bullet j} \right) \left(\sum_{j=k}^n \alpha_j \lambda_j(A) Q_{\bullet j} \right) \\ &= \sum_{j=k}^n \alpha_j^2 \lambda_j(A) \leq \left(\max_{j=k, \dots, n} \lambda_j(A) \right) \sum_{j=k}^n \alpha_j^2 = \lambda_k(A) (x^T x), \end{aligned}$$

tedy

$$\frac{x^T A x}{x^T x} \leq \lambda_k(A)$$

a proto

$$\min_{0 \neq x \in W} \frac{x^T A x}{x^T x} \leq \lambda_k(A).$$

Jelikož W byl libovolný podprostor dimenze k , dostáváme odsud

$$\max_{\dim W=k} \min_{0 \neq x \in W} \frac{x^T A x}{x^T x} \leq \lambda_k(A), \quad (79)$$

což je opačná nerovnost, takže z (78) a (79) plyne (74). Druhou rovnost v (74) dostaneme z toho, že pro každé $x \neq 0$ lze psát

$$\frac{x^T A x}{x^T x} = \left(\frac{x}{\|x\|_2} \right)^T A \left(\frac{x}{\|x\|_2} \right).$$

□

Věta 70 *Ke každé pozitivně semidefinitní matici $A \in \mathbb{R}^{n \times n}$ a ke každému přirozenému číslu $k \geq 2$ existuje právě jedna pozitivně semidefinitní matice B taková, že*

$$B^k = A. \quad (80)$$

Důkaz Podle věty 68 má matice A spektrální rozklad

$$A = Q \Lambda Q^T,$$

kde Q je ortogonální a $\Lambda = \text{diag}(\lambda_1(A), \dots, \lambda_n(A))$, kde $\lambda_1(A), \dots, \lambda_n(A)$ jsou vlastní čísla matice A , která jsou vzhledem k její pozitivní semidefinitnosti nezáporná. Položme $\Lambda^{1/k} = \text{diag}(\sqrt[k]{\lambda_1}, \dots, \sqrt[k]{\lambda_n})$ a

$$B = Q \Lambda^{1/k} Q^T.$$

Potom B je pozitivně semidefinitní a platí $B^k = Q \Lambda^{1/k} Q^T \dots Q \Lambda^{1/k} Q^T = Q (\Lambda^{1/k})^k Q^T = Q \Lambda Q^T = A$, takže B je řešením maticové rovnice (80).

Pro důkaz jednoznačnosti předpokládejme, že pozitivně semidefinitní matice C splňuje $C^k = A$. Sestrojíme Lagrangeův interpolační polynom s uzly λ_i a hodnotami $\sqrt[k]{\lambda_i}$, pro který tedy platí $p(\lambda_i) = \sqrt[k]{\lambda_i}$ pro $i = 1, \dots, n$, potom

$$p(A) = p(Q\Lambda Q^T) = Qp(\Lambda)Q^T = Q\text{diag}(\sqrt[k]{\lambda_1}, \dots, \sqrt[k]{\lambda_n})Q^T = B,$$

tedy $B = p(A) = p(C^k)$ a odtud $BC = p(C^k)C = Cp(C^k) = CB$. Tedy matice B, C komutují a obě mají nezáporná (tj. reálná) vlastní čísla, proto podle reálné části věty 60 existuje ortogonální matice \tilde{Q} taková, že matice

$$T_1 = \tilde{Q}^T B \tilde{Q},$$

$$T_2 = \tilde{Q}^T C \tilde{Q}$$

jsou horní trojúhelníkové. Přitom ze symetrie B plyne $T_1^T = \tilde{Q}^T B^T \tilde{Q} = \tilde{Q}^T B \tilde{Q} = T_1$ a podobně $T_2^T = T_2$, takže obě matice T_1, T_2 jsou diagonální a platí

$$T_1^k = \tilde{Q}^T B^k \tilde{Q} = \tilde{Q}^T A \tilde{Q} = \tilde{Q}^T C^k \tilde{Q} = T_2^k, \quad (81)$$

přičemž diagonální prvky matic T_1, T_2 jsou tvořeny nezápornými vlastními čísly pozitivně semidefinitních matic B a C , takže (81) implikuje $T_1 = T_2$ a odtud

$$B = \tilde{Q}T_1\tilde{Q}^T = \tilde{Q}T_2\tilde{Q}^T = C.$$

Tím jsme dokázali, že pozitivně semidefinitní matice B s vlastností (80) je určena jednoznačně. \square

Reference

- [1] J. W. DEMMEL, *Applied Numerical Linear Algebra*, SIAM, Philadelphia, 1997.
- [2] G. H. GOLUB AND C. F. VAN LOAN, *Matrix Computations*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996.
- [3] R. A. HORN AND C. R. JOHNSON, *Matrix Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
- [4] R. A. HORN AND C. R. JOHNSON, *Topics in Matrix Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.
- [5] M. MARCUS AND H. MINC, *A Survey of Matrix Theory and Matrix Inequalities*, Prindle, Weber & Schmidt, Boston, 1964.
- [6] C. D. MEYER, *Matrix Analysis and Applied Linear Algebra*, SIAM, Philadelphia, 2000.
- [7] G. W. STEWART, *Matrix Algorithms, Volume I: Basic Decompositions*, SIAM, Philadelphia, 1998.
- [8] G. W. STEWART AND J. SUN, *Matrix Perturbation Theory*, Academic Press, San Diego, 1990.
- [9] D. S. WATKINS, *Fundamentals of Matrix Computations*, John Wiley & Sons, New York, 2002.